

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMETUS:

H. KRUUS, O. LOORITS,
A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-KOLMAS AASTAKÄIK
1929

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Knut Hamsund.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1929

XXIII AASTAKÄIK

№ 7

Knut Hamsun.

Ta 70.-aastaseks sünnipäevaks.

I.

Vaevalt kõneleb selle kirjaniku nimi tänapäeva noorusele seda ja selliselt kui sellele põlvele, kes on praegu jõudnud juba üle neljakümne eluaasta. See generatsioon on teatud määral üles kasvanud norra nimetatud kirjaniku loomingu ideelisel juhtimisel või vähemalt väga ligidases kokkupuutumises Knut Hamsuni aateilmaga. Kui kõnelda Skandinaavia poolsaare vaimlisest mõjustusest meie kitsa kodumaa liiga ühtlaselt liikuva vaimlise õhkkonna ringvoolus, siis on Norral kahtlemata kõige suurem osa selles, igatahes ületavam kui Rootsil ja Taanil, kust viimasest oleme õppinud peaaesjalikult üksi Georg Brandes'elt tema elulisemat suhtumist kunstiküsimusis.

Henrik Ibsen ja Björnstjerne Björnson kuulusid juba minevikku nagu tunnustatud suurmeistrid, kui kerkis üles Knut Hamsuni kirjanikukuju ja tungis õige varakult meiegi ainusaksalisse õhkkonda. Vist oli see Knut Hamsuni „Pan“, mis esimesena tõlgiti eesti keelde ja ilmus „Postimehe“ joonealusena, tõlgitud muidugi saksa keelest. Hiljemini hakkab see kirjanik tulema meile juba vene kaudu, sest et pealetulev noorem põlv oli kodusem juba nimetatud võõrkeeles.

On vägagi õpetlik tagasi mõelda nüüd enam kui kahekümmend aastat hiljemini neile mõjustustele, mida avaldas käesoleva sajandi esimesel aastakümnel see norra kirjanik, — sest oli võtnud siiski ligi parkümmend aastat aega, enne kui nimetatud norralase kirjandusliku mõjustuse lainetus jõudis meie maa vaimlise perifeeriani, kui arvestada aega Hamsuni „Nälja“ ilmumisest 1888. a.

Igatahes oli Knut Hamsun 1910. a. nende ridade kirjutajale sama suureks tõmbejõuks, mis kiskus teda valima esimeseks pikemaks välismaiseks peatuseks just väikest

Riigiraamatukogu.

№.....

Norrat, kus olid enne teda peatunud nooreestlasist üksi rida kunstnikke, nagu Nikolai Triik, Konrad Mägi, Jaan Koort ja A. Tassa.

Sinna sõites sain Nikolai Triigilt kaasa vene emigrandi-ajakirjaniku Levin'i aadressi. Viimasega oli Triik Kristiaanias tutvunud ja teda portreeterinud, milline portreemaal oli ka eesti näitustel. Levin oli elanud juba mitu aastat Norras ja siin võrdlemisi kodunenud, mõistis isegi pisut norra keelt. Ta elatas end kaastööst vene edumeelsetele ajalehtedele ja oli ühtlasi vahemeheks Knut Hamsuni ja vene kirjastuse „Znanije“ ning Moskva Kunstiteatri vahel. Tol ajal ei kuulunud Venemaa veel Berni kirjandusliku konventsiooniga liitunud riikide hulka ja seega võisid kõik vene kirjastused kui ka teatrid vabalt tõlkida välismaisi kirjanikke, kui nende teosed olid ilmunud alguskeeles. Leidus küll üksikuid kirjanduslikumaid kirjastusi, kes nõutasid välismaisilt kirjanikelt tõlkimisloa, makstes selle eest honorari, kuid need olid siiski haruldused. Nii oli lugu ka Knut Hamsuni teoste tõlkimisega. Teda oli tõlkinud eriti palju, kuid õige halvasti, keegi Hansen'i nimeline vene ajakirja „Niiva“ kaasannete jaoks ja selle tõttu oli Hamsun saanud väga populaarseks Venemaal. Suure Venemaa tõlkehonoraride ärajäämine aga oli eriti tunduv väikese Norra kirjanikule, ja see viiski Hamsuni — vist küll ärilise vaimuga varustatud juudi soost Levini algatusel, nagu oletan — sobimusele „Znanije“ kirjastusega ja Moskva Kunstiteatriga, et selle norra kirjaniku teosed tõlgitakse nimetatud asutiste jaoks juba käsikirjast, enne algupärandi ilmumist. Knut Hamsunigi kirjastajaks oli, nagu oli seda olnud varemini kõigi silmapaistvamate norra kirjanikkude kirjastajaks, Kopenhageni suurim kirjastusäri Gyldendal, kes maksis tol ajal Hamsunile honorarina 70 norra krooni trükipoognast, 16 leheküljest. Venelased aga olid andnud oma nõusoleku 150-krooniliseks honorariks sama suure trükipoogna eest, olles valmis ära ostma iga Hamsuni kirjutatud teose tõlke, nõudmata tutvumist algupärandiga. Et Levin esines Kristiaanias kahe nimetatud ettevõtte volinikuna, siis oli ta korraldanud tõlkimise nii, et norra pealinnas elas oma mehest, Moskva professorist lahku läinud proua Tiraspolskaja ja tõlkis Hamsuni käsikirjadest tema teoseid vene keelde. Tutvunud Leviniga, külastasin siis sagedasti nimetatud proua Tiraspolskajat ja sama Levini kaudu ning tänu temale avanes mul võimalus tutvuda ka Knut Hamsuniga, esiti tema Kristiaanias viibimise puhul ja hiljemini teda kord ka maal külastades.

Levin oli mulle jutustanud nii mõndagi Knut Hamsuni elust, millest teati nii imeväärselt vähe, ja selle tõttu oligi selle tol ajal juba nii populaarse kirjaniku elulugu omasuguseks müsteeriumiks, mille ümber oli koondunud nii palju usutavaid võimalikke ja veelgi rohkem võimatuid legende ning anekdoote. Need kõik olid aga õige katkelised riismed, mida teati siis selle kirjaniku eluloost. Huvi kirjaniku eluloo vastu aga aina kasvas ja eriti venelased-ajakirjanikud ja kirjanduslikud kriitikud tegid katseid soetada ligemaid andmeid Hamsuni kohta, kes oli muutunud Venemaal juba lemmikkirjanikuks. Mäletan veel selgesti, kuidas mulle Kristiaanias kurtis vene arvustaja Kornfeldt, et ta sõitnud Norrasse just Hamsuni pärast ja pidavat nüüd tagasi sõitma sama targalt, kui oli tulnud. Ta süüdistas Levinit, et see ka ise püüdvat takistusi teha, et venelased ei pääseks kirjaniku juurde. Kas sel süüdistusel just täit alust oli, on raske öelda, kuid võimata see ka ei olnud.

Elades 1910. a. suvel Kristiaanias puutusin pea iga päev kokku Leviniga, ja ühel päeval teatas ta mulle, et Hamsun on maalt linna tulnud. Olin seda juhust juba ammugi oodanud, lootes sellelt tutvumisvõimalust. Kuid tutvustamist ei lootnud ma niivõrt Levini kaudu kui ühe teise kirjandusliku tutvuse — norra kirjanduskriitiku Jäger'i vahendusel. Teadsin ju, et pealinnas viibides seltsib Hamsun meeleldi viimasega, veetes ööd ja päevad restoranides, peasjalikult nõndanimetatud Teatrikeldris.

Esimene kohtamine Hamsuniga ei jätnud just kõige paremat muljet, sest ta oli juba õige ülendatud meeleolus ja äärmiselt sõna-aher. Nägin teda siis selles väikeses Kristiaanias veel mõnigi kord, enamasti vähemates ja kõrvalisemates lokaalides, kuna ta näis nagu kõrvale hoiduvat „Grand Hotel'i“ kohvik-restoranist, kuhu muidu oli koondunud kogu tollaegne norra boheemkond, kellega oli tutvumine äärmiselt kerge, nagu väikelinnas kunagi.

Ühel päeval aga teatas mulle jällegi Levin, et Knut Hamsun on kadunud ja arvatavasti maale tagasi sõitnud, sest tal oli juba kombeks saanud, et ta tuli ja veetis pealinnas nädala või teise, et siis kellelegi fitlemata kaduda oma maa-üksindusse, kus ta siis töötas kuud kolm pinevalt ja ilmus selle järele uuesti pealinnas, tuues pea iga kord kaasa käsikirja. See oli Hamsunil nagu juba kindlakskujunenud kombeks saanud. Mäletan, et ta oli oma viimasegi külastuse puhul kaasa toonud romaani „Elu küünte vahel“ käsikirja, mida ma sirvisin proua Tiraspolskaja pool, kui see seda tõlkis.

Kuid esimesele nimeka väliskirjaniku kohtamisele järgnes peagi Knut Hamsuni külastamine maal. Nähtavasti oli Levin saanud mingi ülesande Moskva Kunstiteatrit, kui mu mälu mind ei peta, ja selleks oli vaja sõita maale, et seal kirjanikuga läbi rääkida. Sõitsime kolmekesi: Levin, rikka norra töösturi ning autolao omaniku poeg ja nende ridade kirjutaja. Nimetatuist teine viis meid sinna oma isa autos. See oli kaunimaid autosõite, mis mul on tulnud teha. Et see oli esimesi pikemaid autosõite minu elus, on see haruldaselt teravalt mu mällu lõikunud ja selgesti meeles veel tänapäevgi, kus sellest on möödunud ligi paarkümmend aastat. Mäestiku vahel üles ja jälle alla looklev tee, meie omadega võrreldes eeskujulikult sile, ja meie nooruslikult hulljulge autojuhi kaelamurdvad pöörded käänukohtadel — sel kõigel oli vahest nii palju ühist Hamsuni tegelaste mõttekäikude sama hulljulgete pöörangutega, kuna meiegi olime eneste meelest vähemalt rändurid, kes oletasid enestel olevat sarnasust Hamsuni hulkuritega tema romaanidest.

Seekord olime tulnud õnnelikul momendil: Hamsun oli nähtavasti juba tüütunud oma maa-üksindusest ja ta ei näinud meis mitte oma töörahu soovimatuid rikkujaid. Tal oli vist jõude-aeg saabunud ja ta oli jutukas, näidates ja juhtides meid oma talus ringi, kuigi ta näis hoiduvat sellest, mida olin isiklikult just kõige rohkem oodanud ja lootnud: kõnelustest oma isiku ja oma loomingu kohta. Kõigest oli juttu, välja arvatud külastatava tööst. See oli mulle suurimaks pettumuseks, mis leevendus ainult selle läbi, et mul avanes võimalus nüüd jälgida ja vaadelda seda kirjanikku, kelle teoseid lugedes olin püüdnud teda nii mitmel puhul oma silmade ette manada ja sagedasti saavutanud seda väga erikujuliselt. See juba üle 50 aastane mees ei paistnud — kui otsustada ta ülespidamise ja olemise järele — sugugi nii vana: tema võimas vitaalsus väljendus vajaduses, lasta voolata oma eluenergiat kas või lihtsas vallatuses siin maa-üksinduses või jälle linnas veetes sõpradega öid-päevi kõrtsimõllus, sest et kirjanduslik loov töö ei suutnud ära kasutada kogu seda energia-tagavara, mis oli sel elujõulisel mehel veel neil aastail, kuigi ta üle oli käinud juba eluraskuste kõikimasendav rull nooruses nähtud vaeva ja füüsilise töö kurnavuse näol.

Arusaadav pieteet sidus kahekümnenelja-aastase üliõpilase keelepaelad, kuigi kogu aeg piinas mind mitte ükski paljas undishimu, vaid veidi tõsisem ning väarikam tarkava kirjandusloolasegi huvi, mis vajas seletust nii mõne-

legi selle mehe teoste lugemisel kerkinud küsimusele, aga need kõik tuli suruda tagasi, sest järsu eitava vastuse saamine sellelt mehelt oleks olnud veelgi raskemalt talutav kui tema vaikimine või lihtne vestlemine asjust, mis mind tol korral kas äärmiselt vähe või sugugi ei huvitanud ning mille ümber keerles kogu aeg meie kõnelus. Leppisin siis pea üksi vaatlemise ja oma nooruslike mõtete mõlgutamisega. Need keerlesid siis ka piiramatult Hamsuni isiku ning tema loominguga ümber.

Mulle imponeeris ning oli samal ajal jälle ka täitsa vastuvõetamatu kirjaniku füüsiliselt robustne kuju, mida aastat viis hiljemini isiklikult kohatud Maksim Gorki' kuju oma sarnasusega mulle uuesti nii elavalt meelde tuletas. Aga Hamsun oli Gorki kõrval siiski märksa kultursemat muljet avaldav, ka väliselt. Muidugi oli see mu nooruse kujutlus, mis oli maalinud vaimuinimese mu silme ette kuidagi varjukujulisena, eriti kui tuli arvesse selline romantik, nagu me nägime ja tunnustasime tol ajal Hamsunit ta kirjandusliku loominguga järele.

II.

Lehitsedes nüüd rootsi kirjandusloolase John Landquist'i raamatut Knut Hamsuni kohta leidsin sealt ülalmainitud M. Levini jutustuse, et talle pakutud vene kirjastuste poolt imesuuri honorare, kui ta võiks muretseda kas andmeid või ise kirjutada nimetatud kirjaniku eluloo, ja samuti Kornfeldt'i ettepaneku, maksta tuhat krooni Hamsunile ühe-tunnilise elulooliste andmete jutustamise eest, millise ettepaneku aga kirjanik tagasi lükanud. Samuti teame, et Knut Hamsun ei ole lugenud ainustki raamatut, mida tema üle on kirjutatud nii palju ja nii mitmes keeles. Ta on lugematult kõrvale pannud ka need, mis talle on kätte saadetud ja mis talle on keeleliselt kättesaadavad olnud, nagu ta tunnistas ise sama Landquisti vastu, kes on olnud ainus erand tema kõikide eluloolaste hulgas selle poolest, et ta on võinud saada andmeid otsekohe kirjanikult eneselt. Nii kinnine on see kirjanik. Ta väidab, et üksnes ta looming kuulub avalikkusele, mitte aga tema eraelu, millega ei tohi opereerida avalikkus, sest see kuulub ainuüksi inimesele Knut Hamsunile.

Seepärast on arusaadav see äärmine kasinus, mis valitseb nimetatud eluloolis andmeis, kuigi see elu ise on olnud just seda kirjum ja mitmekülgsem, mida vähem me sellest teame. Tõsi küll, see kirevus ning mitmekülgsus kuulub Knut Hamsuni elu sellesse ajajärku, kus ta veel ei

olnud kirjanik, vaid kas kaupluse õpilane, mustatööline, trammikondaktor või lahkusu tulevane jutlustaja.

Knut Hamsun on sündinud Lom'is Gudbrandsdalis, Kesk-Norras, 4. augustil 1859. a., saades seega tänavu 70-aastaseks. Tema esivanemad on kauemat aega elanud samas kohas, mis laseb oletada teatud määral mingit püsivat talupoja-kultuuri juba pärimise teel, mis esineb ju nii mõõduandva ja võimsa iseloomulise joonena Hamsuni kirjanduslikus loomingus. Tema isa Peder oli rätsep, kuid mitte just väga tubli oma alal, nii et perekond sattus hiljemini vaesusesse ja pidi lahkuma oma kodukihelkonnast, kui väike Knut oli alles kolme-aastane. Perekond kolis kaugele põhja poole Hammaröi alevikku, mis asub Lofoodi saarestiku ligidal, mitte kaugel Narviku linnast. Lasterikas perekond elas siingi suures puuduses, ja sellest oligi tingitud, et noor Knut saadeti mõneks aastaks onu juurde, kes teotses käsitöölisena kirikumõisas. See onu oli karedaloomuline, ja neid onu juures veedetud aastaid mäletab Hamsun hiljemini kui oma nooruse kibedamaid päevi, mis on möödunud raskes töös ning ohtras peksus. Kui sellest ajast on tulevase kirjaniku hinges midagi ülesehitavat alal püsinud, siis küll vahest üksnes Põhja-Norra looduse karm, kuid siiski suurepärane ilu selle erakorralises üksinduses, milles on väike Knut juba noil varaseil aastail otsinud lohutust ja ammutanud sellest üksindusest nagu uut elujõudu raskustest üle saamiseks, nagu ta seda ise meelde tuletab. Kahtlemata on selles põhjamaises looduslikus üksinduses tärnanud ja kasvanud tulevane suur looduse kirjeldaja ja kujutaja, nagu kohtame seda Knut Hamsuni parimais romaanes.

1873 a., seega siis neljateistkümne-aastase noormehe-na, tuleb Knut tagasi oma sünnipaika Gudbrandsdali ja käib seal leeris, et siis sama aasta sügisel tagasi kolida oma vanemate juurde, kelle ligidal Tranöi alevikus saab ta poe-õpipoisi koha, millises ametis ta oli katsetanud juba Gudbrandsdalis. Poeselli-ametisse jääb ta vaid aastaks, et siis katsetada ka rändava kaupmehena.

1876. a. leiame Hamsuni juba kingsepa-ametit õppimas Bodös, järgmisel aastal aga kohtame teda rahvakooliõpetaja tegevuses ning 1878. aastal kogukonna esimehe abilise ametis, kuna hiljutine kingsepp oli nähtavasti jõudnud sel määral areneda kirjatarkuses, et võis esineda juba sellistes ametites nagu koolmeister ja kirjutaja.

1877. ja 1878. aastal esineb kaheksateistkümne-aastane noormees esmakordselt ka ilukirjanduslikul alal: kaks

novelli ja üks luuletis ilmuvad trükist, üks neist küll autori enese kulul Knut Pedersen Hamsund'i nime all. Muidugi ei äratanud need esimesed katsetised oma kirjanduslikult väärtuselt mingit tähelepanu ja väärivad seda tänapäevagi kirjandusloolase silmis üksnes selle tõttu, et neis väljendub selgesti Bjørnstjerne Bjørnsoni mõju. Knut Hamsun pidi tervelt kümme aastat heitlema, enne kui suutis võita oma kodumaal arvustajate tunnustuse oma „Nälja“ nimelise romaaniga 1888. a., kuna kogu sellele eelnenud kirjanduslik toodang ei leidnud kas mingit tähelepanu või jälle sai eitamise osaliseks. 1879. a. leiab ta enesele toetaja Nordlandi rikkas kaupmehes K. Zahl'is, kes võimaldab talle mõneks ajaks kirjandusliku töötamise, mis tiivustab Hamsunit lootma, et ta leiab Gyldendal'i kirjastusäris Kopenhaagenis kirjastaja oma loodavale teosele, missuguses lootuses ta sõidabki Taani pealinna. Saanud aga nimetatud kirjastuse juhilt eitava vastuse, tuleb Hamsun tagasi Kristiaaniasse, kus leiab teedeparanduse töölisena tööd, mis viib ta uuesti Gudbrandsdali. Nähtavasti möödusid siis Hamsuni elu kaks järgnevat aastat jällegi füüsilises töös.

Läinud sajandi kaheksakümnendail aastail elas Norra teraval kujul üle väljarändamis-palavikku, nagu on tundnud neid meiegi kodumaa mitmel puhul. Norral on olnud pea alati ainsaks tagamaaks, kuhu rändavad välja kõik need, kes ühel või teisel põhjusel tahavad lahkuda kodumaalt, Põhja-Ameerika Ühendriigid, kuhu on valgunud kas pikemaks või lühemaks ajaks rõhuv enamik väljarändajaist. 1882. a. rändab oma kodumaalt välja ka Knud Pedersen Hamsund, saades reisuraha kelleltki jõukalt Gudbrandsdali talunaiselt. Saksa laevaliinilt saab ta ka priipileti, sest ta lubab avaldada kirjutisi ajakirjanduses. Hamsun on täitnudki seda lubadust, aga ajalehed pole avaldanud tema reisu-kirju, nagu kirjanik ise hiljemini on jutustanud.

Mõned Hamsuni eluloolased on väitnud, et ta sõitnud Ameerikasse eesmärgiga, hakata seal lahkusuliseks jutlustajaks, kuid seda kavatsust pole tal olnud, vaid alles hiljemini tutvus ta Ameerikas norra unitaarse lahkusulase Kristofer Janson'iga ja teotses vähe aega viimase abilisena, kuid see oli Ameerikas viibimise lõpp-ajajärgul. Alguses aga töötas Hamsun Ameerika farmides, oli siis kaupmeheselliks Wisconsin'is ja alles 1884. a. tutvus ta Minnesotas K. Jansoniga, kelle juurde ta jäi kogu nimetatud aasta lõpuni, erilist huvi tundmata selle lahkusulise õpetuse vastu; Hamsunit ja Jansonit on sidunud aga puht-isiklik sõmpaatia, — oli ju viimane oma kodumaal tuntud juba

romaanikirjanikuna, kellest pidi tahes-tahmata huvitatud olema noor kirjandusliikude huvidega Hamsun.

1884. a. sügisel põdes Hamsun õige teraval kujul tiiskust, nii et keegi arst ennustanud talle juba kahe kuu jooksul surma, ja K. Janson algatas raha kogumise haige kodumaale-sõiduks; sel teel tuli kokku vajaline summa, ja tulevane kirjanik sõitiski Norrasse, kus asus Valdres'i, jäädes sinna Erik Frydenlund'i juurde poolteiseks aastaks, mille kestel tulevane kirjanik täiesti paranes.

Paranenult algas uuesti kibe heitlus olemasolemise eest. 1886. a. asus Hamsun Kristiaaniasse, otsides kohta, aga et kõik kohaotsimised ebaõnnestusid, tuli elada äärmiselt viletsates oludes; ainult vahetevahel sai ta paar krooni mõne ajalehe-kirjutise eest. Sel ajajärgul on Hamsun katsetanud ka' ettekannetega, kõneldes Kielland'ist ja Strindberg'ist, kuid tema enese andmetel on seegi tal täiesti ebaõnnestunud. Nii jutustab ta ise sellest oma fantastiliskoomilises lühikeses novellis „Turneel“ järgmise lõbusa loo. Tema kõnele pole ilmunud ainustki kuulajat, aga samal ajal esinenud loomade ja igasuguste kunsttükide näitamisega keegi „direktor“, kes teinud Hamsunile ettepaneku kõnelda tema loomadest. Hamsun näidanud siis rahvale kaht noort hunti ja kõnelnud neist kui soblist ja teisest haruldasest loomast, kuna kolmas süütu loomake pidanud olema kõneleja seletuste järele hirmus hüään. Saadud kaheksakroonilise honorariga sõitnud Hamsun siis Kristiaaniasse tagasi. Selline meelegeitlik olukord sundis Hamsuni uuesti oma kodumaalt lahkuma, ja jälle oli Ameerika selleks maaks, kus ta lootis tööd ja teenistust leida. „Dagbladet'i“ toimetaja hangib rikka kaupmehe, kes annab reisuraha, ja juba samal 1886. a. talvel teotseb Hamsun Chicagos trammikonduktorina, jäädes sinna kuni järgmise aastani. 1887. a. suvel töötab tulevane kirjanik põllutöölisena Põhja-Dakotas kuskil farmis, et koguda talveks raha, millega sõitiski sama aasta sügisel Minneapolisse, et esineda seal kõnedega skandinaavia kirjandusest. Ka neil ei olnud menu ja Hamsun peab siis lõpuarvet Ameerikaga kõnes, milles käsitleb selle maa kultuuri, suhtudes sellesse täiesti eitavalt, mis arusaadavalt ei võinud leida pooldamist nende poolt, kes ise olid siia tulnud õnne otsima.

1888. a. alustab Hamsun Chicagos asuva norralase, professor N. C. Fredriksen'i rahalisel toetusel teiskordset tagasisõitu kodumaale. Taani laev, millel ta sõidab, peatub Kristiaanias öö-päeva, ilma et Hamsun laevalt lahkuks.

Ta sõidab otse Kopenhaagenisse, kus kirjutab sama aasta suvel romaani „Nälja“ esimese poole. Selle käsikirja viib kirjanik Edvard Brandes' e kätte, kes oli tol ajal „Politiken'i“ kirjanduslikuks toimetajaks. See kohtamine, millega algab Hamsuni kirjanduslik kuulsus, on rootsi kirjaniku Axel Lundegard'i jutustises täielikult alal hoidunud.

1888. a. ilmuvad katked „Näljast“ taani ajakirjas „Ny Jord“ ja 1890. a. ilmub kogu teose algupärane ning samal aastal saksakeelne tõlge Albert Langen'i kirjustusel. Aasta varemini ilmunud raamat „Moodsa Ameerika vaimuelust“ oli oma lõikava pilkega ja terava eitamisega juba tähelepanu juhtinud mehele, kes oli kirjanduslikult katsetanud nüüd juba üle kümne aasta, leidmata tunnustamist. Nüüd aga oli see muutunud üle öö: ta oli korraga kõigis kolmes Skandinaavia riigis kuulsaks saanud, leides samal ajal tunnustuse ka Saksamaal. Järgnevad Hamsuni teosed aina kindlustasid seda tunnustust.

1892. a. ilmub Hamsuni romaan „Müsteeriumid“ ja 1893. a. pilkeline kujutis kaasaegsest elust „Toimetaja Lynges“, milles autor paljastas andevaese ajakirjaniku seiklusi seisukoha ja võimu ahnitsemisel. Teos põhjustas terava vastuolu kirjanikule, eriti pahempoolses ajakirjanduses, sest autor oli kasutanud oma romaani tegelase mudeliks just juhtiva pahempoolse ajalehe toimetajat. Osalt selle kodumaise vastuolu tõttu sõidab kirjanik Pariisi, kus ta kirjutab 1893. a. suvel „Uue maa“, et siis tagasi tulla kodumaale, kus kirjutab oma meistriteose „Pan“, ja lahkub siis jällegi kodumaalt ning veedab 1894.—1895. a. Pariisis, kirjutades oma esimese näidendi „Kuningriigi väravail“. 1896. a. suvel tuleb Hamsun tagasi kodumaale, et peatuda siin juba kestmalt. Elab vaheldumisi Kristiaania või maal. Sellesse ajajärku langeb näidendi „Kuningriigi väravail“ arendamine triloojaks, mille sisuliseks edasiarenduseks on kaks draamat: „Elu mäng“ ja „Eha“; samasse ajajärku kuuluvad armastuseromaan „Viktoria“ ja draama värssides „Munken Vendt“.

1902. a. külastab Hamsun Soomet ja jätkab sealt oma matka, saades riikliku reisustipendiumi, üle Moskva Kaukasusse, milline reis andis suurepärase reisukirjeldusteose „Muinasjutu-maal“.

1904. a. valmivad kirjanikul romaan „Unistaja“ ja lüüretistekogu „Metsik koor“.

Nüüd tuleb kirjaniku loomingus vaheaeg. Ta väljendab oma vastikust üldse kirjutamise vastu. See näikse olevat murrangu-ajajärk, milles sündis pööre tema loo-

mingu suunas, mis oli sisse juhutatud juba tema „Unistaja“ ilmumisega: kirjanik läheb üle Põhja-Norra maaelanikkude elu-olu kujutamisele, kuna kogu tema eelmine looming koosnes autori isiklikest elamusist. Peale seda jõude-aega ilmub 1908. a. romaan „Benoni“, mille jätkuna esineb „Roosa“. Nende asunikude-romaanide hiilgetipuna tuleb võtta romaani „Maa õnnistus“, mis saavutas suure menu ja sai Hamsuni populaarsemaks teoseks.

Nagu oli „Kuningriigi väravail“ nimeline näidend arenenud triloogiaks, nii seob nüüd Hamsun — tõsi küll, õige lõdvalt — kaks ja kolm oma romaani üheks sarjaks, mille pea-ühendajaks on ainult samad tegelased.

Nii moodustavad peale „Benoni“ ja „Roosa“ (mõlemad 1908. aastast) ühe sarja 1906. a. ilmunud „Sügistähtede all“, 1909. a. „Rändur mängib sordiiniga“ ja 1912. a. „Viimane rõõm“. Samuti 1913. a. ilmunud „Oma aja lapsed“ ja 1915. a. „Segelfossi linn“. Õieti on see kalduvus sisemiselt tingitud asjaolust, et Hamsun muutub eepilisemaks ja tema senine isikulooline suund kiduneb kordkorralt ja annab aset olukorra kujutamisele, milles esineb juba arvukas hulk tegelasi endise üksiku peategelase ja tema vähearvuliste kõrvalkujude asemel.

Eespool juba nimetatud Hamsuni draamadele liituvad veel kaks: 1903. a. „Kuninganna Tamara“ ja 1910. a. „Kuradi küüsis“.

Kui oleme nimetanud veel kirjaniku kolm romaani, nimelt: 1920. a. „Naised kaevul“, 1923. a. „Viimane peatükk“ ja „Hulkur“ 1927. a., siis olemegi jõudnud selle eluloo lõppvaatuseni, kui veel mainida, et 1920. a. sai Knut Hamsun Nobeli kirjandusliku auhinna, peasjalikult arvesse võttes tema loomingust asunikuromaanii „Maa õnnistus“.

Endine äärmiselt kirju ja vaheldusrikas elu on muutunud tänapäeval vaikseks ja rahulikuks idülliks omas maa-mõisas. Ka on haihtunud selle püsimatu hulkuri seiklus-himu, mis 1910. a. ümber otsis enesele väljapääsu Kristiaania küllastamistel; see on taltunud eriti sest ajast, mil Knut Hamsun andis enesest palju kõnelda, kui oli selgunud, et nii saladuslikult kadunud Kristiaania Rahvusteatri noor näitlejanna, keda politsei pidas tapetuks ja kelle kadumisest kirjutasid Norra pealinna lehed igasuguseid oletusi, oli kirjanikuga salaja lahkunud pealinnast ja asunud tema maatalusse, abielludes Hamsuniga. Kuna Hamsuni looming on juba hõrenenud, on andnud enesest kõnelda tema naine, kes hiljuti avaldas oma esikteosena romaani, millele on järgnenud teinegi.

Tänapäeval tundub, nagu oleks sama vaikus tekkinud ka Hamsuni kirjandusliku loomingu ümber: vähemalt ei ole see enam nii laiaulatuslikult aktuaalne kui ligi paar-kümmend aastat tagasi. Siiski olen leidnud maa, milles näikse elavat selle norra kirjaniku loomingu veel mingi hilissügist järelõitsengu-aega. See on aset leidnud Poola kirjanduslikus tänapäevas, nagu võisin veenduda veel 1929. a. jaanuaris ja veebruaris Varssavit küllastades: Juljusz Kaden-Bandrovski ja Zofja Nalkovska — kaks suurimat nime Poola olevikukirjanduses — tundsid erakorralist huvi kõige kohta, mis oli aga kuidagi ühenduses norra suure kirjanikuga.

(Järgneb.)

Bernhard Linde.

Kirjandus ja noorsugu.

Kirjanduslikust kultuurist võib kõnelda kitsamas ja laiemas mõttes. Kui seda teha laiemas mõttes, siis peab kirjaniku ja ta teose ning arvustaja kõrval arvestama ka harilikku lugejat. See peaks olema selge. Kuid lugeja tähtsus saab veel selgemaks, kui vaadelda kogu kirjanduselu tulunduslikust vaatenurgast: kirjanik on valmistaja, teos — saadus ja lugeja — tarvitaja. Kuidas saaks näiteks olla valmistaja ja milleks saadus, kui pole tarvitajat. See oleks küll pisut labane võrdlus, aga nii see on, kui ligemalt süveneda asjasse.

Nii siis, kui me kirjandusliku kultuuri vaate-piirkonda ei tõmba kirjaniku ja ta teose kõrval ka lugejat, oleks meie vaatlus ühekülgne. Kuidas saab kujutella kirjanduselu ilma lugejata. Iga raamat, iga kunstiteos on surnud, niikaua kui teda ei loeta. Alles raamatu lugemine teeb selle elavaks.

Eelmainitust järgneb, et lugeja on kirjanduskultuuris paratamatu komponent, ilma temata ei saa areneda ega süveneda kirjanduselu. Kirjanik, kirjandusteos ja lugeja peavad olema kõige ligemas sõltumuses. Seda ei ole raske tõestada. Kui näiteks on lugejaskonna vaimline tasapind madal ja maitse arenematu, ei saa juttugi olla kirjanduskultuuri kõrgest tasapinnast. Ja kui kõneldakse meil just viimase madalast tasapinnast, siis põhjustab selle peamiselt lugejaskond. Mitte kirjanduslik loomingu ei seisa meil niivõrt madalal astmel kui kirjanduse lugemine, ja mitte nii just lugemine üldse kui väärtusliku kirjanduse

lugemine. Muidugi on meil ka palju niisuguseid inimesi, isegi haritlaste seas, kes ei loe üldse, ei halbu ega häid raamatuid. Selle tõenduseks on meie raamatute vähene minek, nende väikesed trükid. Kui raamatut trükitakse juba 1500 eksemplari, siis on see küllalt suur trükk; üle selle ei tohi minna, ehk olgu siis, kui raamatul on eriline minek. Harilikult jäävad raamatud suuremate trükkide puhul kauemaks seisma, nagu seda sünnib eriti väärtuslikkude raamatutega.

Raamatute lugemise ja ostmise suhtes oleme kaugele maha jäänud oma naaberrahvaist soomlasist ja lätlasist, rääkimata muidugi suurist kultuurrahvaist. Kui meil puuduvad suured kapitaalsed entsüklopeedilised teosed, siis mitte seepärast, et me ei suudaks neid luua ega soetada, vaid lihtsalt seepärast, et meil pole neid tarvis. Pole tarvitajaid. Kui vähe on meil isegi haritlaste seas neid, kes tunneksid huvi kirjandusteoste vastu ja kes ostaksid süstemaatiliselt raamatuid ning soetaksid enestele isikliku raamatukogu. Just isikliku raamatukogu mõte on meil nii vähe läbi lõõnud. Huvitav oleks statistilisi andmeid koguda selle kohta, kui palju on meil isiklikke raamatukogusid ja kui palju on neis raamatuid. Tulemused oleksid igatahes üllatavad, eriti haritlaste juures. Raamatuid ostetakse vähe; just need, kes suudaksid ja võiksid osta, ostavad vähe või ei osta üldse.

Kes aga raamatu vastu siiski huvi tunnevad, need on noored, üldse noorsugu. Kui suurem osa meie haritlastest raamatust palju ei taha teada, siis leidub noorsoo seas vähe neid, kes sellest ei hooli. Enamasti on igal õppival noorel oma isiklik raamatukogu, olgu seal siis kas või ainult 3—4 raamatut. Tõgem selleks mõned andmed. Need käivad ühe tütarlaste-keskkooli õpilaste kohta, kus ei käi eriti rikaste vanemate lapsi. Arvestatud on 532 õpilast. Neil on kokku nende isiklikus raamatukogus 15 864 raamatut, välja on jäetud kooliraamatud ja ajakirjade üksikud numbrid. Õpilasi, kel pole ühtegi raamatut, on 35. Õpilasi, kel on raamatuid 1—10, on 154; 10—25 raamatut on 189 õpilasel; 25—50 raamatut — 91 õpilasel; 50—75 raamatut — 31 õpilasel; 75—100 raamatut — 11 õpilasel; 100—200 raamatut — 14 õpilasel; 200—400 raamatut — 3 õpilasel; 400—750 raamatut — 2 õpilasel. Üle 750 raamatu omanikke on 2 õpilast.

Nagu näha, tuleb iga õpilase kohta läbisegi ligi 30 raamatut. See ei ole väike arv, kui arvestame, et paljud

neist õpilastest elavad väga raskeis majanduslikes tingimuses ja et neile suuri raskusi sünnitab raamatute ostmine.

Noorsugu, peamiselt kooli-noorsugu, on kõige anduvam kirjanduslik publik, on innuline kirjanduse armastaja rahvas. Teda ei tohi alahinnata, temale tähelepanu pööramata. Muidu teeksime kahju kirjandusele, ülekohut noorsoole. Viimasele peaksime kirjanduskultuuri arendamisel ja süvendamisel juhtima erilist tähelepanu. Sest tõeliselt on lugu nii, et kui me noorsoo juures ei otsi pinda kirjanduskultuurile ja kui me tema kunstimeelt ja -maitset ei arenda õiges suunas, siis võib viimati küll nii juhtuda, et meie kirjanikud peavad viskama sule nurka ja minema mullatööle, nagu tähendas viimasel Eesti Kirjanikkude Liidu aastakoosolekul kirjanik O. Luts. Aga seisukorra päästavad just noored. Noorsoo kirjanduslik huvi on võltsimatu ja ta suhtumine kirjandusse õilis ning vahenditu. Noored on kirjanduse tüdimatud huvilased, suured raamatute lugejad. Enamasti sünnib see muidugi arvustamata ja arvestamata, millist kirjandusteost loetakse.

Enamik noorsugu loeb raamatuid, harrastab kirjandust; see on vastuvaidlematu tõsiasi. Aga iseasi on lugemine ja iseasi see, mida ja kuidas loetakse. Ja siin tuleme teise tõsiasi juurde: hoolimata sellest, et meie noorsugu loeb võrdlemisi palju, on ta kirjandusliku kultuuri üldine tasapind ometi kaunis madal. Selles pole aga mitte tema niivõrt ise süüdi kui just vanemad ja kasvatajad, üldse vanem põlv.

Meie noorsoo kirjanduselu ei arene kirjanduskultuuri süvendamise suunas, vaid jätab ses suhtes palju soovida. Meie noored loevad ilma juhtimiseta ja valikuta, loevad tihti seda, mis on väärtusetu, või seda, mis ei ole vastav nende arengule ega eale. Põhjuseks on muidugi see asjaolu, et meie noorsool puudub tõsine kirjanduslik ning kunstiline kasvatus, ja see kestab juba varasest noorusest kuni täisealiseks saamiseni. Noorsoo kirjanduslik ja kunstiline kasvatus peaks olema meie praegusaja suuremaid kultuuriprobleeme, kui tahame, et meie kirjanduskultuur tulevikus süveneks. Praegu seisab see ala meil söödis. Selles on süüdi meie kodu, kool ja kirjandus ise, lubatagu öelda — ka kirjanikud.

Esiteks kodu. Juba eespool oli juttu sellest, et meie kodudes harrastatakse vähe kunsti ja kirjandust. Isegi meie haritlaste enamiku kodudes on kirjanduslik kultuur madal, kõnelemata muidugi lihtrahva kodudest. Kuidas saame siis kõnelda noorsoo kirjanduslikust ja kunstilisest

kasvatusest kodus, kui seal ei ole huvi kirjanduse ja kunsti vastu; ometi peaks aga just kodus sellele kasvatusele kindel alus pandama. Siin tuleks juhtida laste lugemishuvi õiges suunas. Selle asemel aga, et õieti juhtida, juhitakse halvasti või ei juhita üldse.

Teiseks kool. Kui kodus ei ole kirjanduslik ning kunstiline kasvatus alanud, siis on kooli ülesanded väga raskendatud; pealegi avaldab kodu oma mõju ka kooliajal. Kuidas saab kool üles ehitada, kui kodus jälle kõik maha kistakse; see on aga võimalik, sest laps viibib suurema hulga aega ometi kodus. Siiski ei saa kooli süüst vabaks mõista. Meie koolid ei tee ses suhtes kõike seda, mida nad võiksid teha. Kirjanduskultuuri arendamine ja süvendamine ei seisa siin mitte nii kõrgel, kui ta peaks seisma. Palju paha sünnib oskamatusel, palju ka hoolimatusest. Niihästi kirjanduse kui aine käsitus ja õpilaste koduse lugemise jälgimine ning juhtimine seisavad meil õige madalal järjel. Kooli-raamatukogud on viletsad, koostatud ilma kindla kavata ja oskuseta. Nii ei saa kool praegu kunstilise ja kirjandusliku kasvatuse heaks palju korda saata.

Kolmandaks kirjandus ise. Meil pole noorsoole vastavas eas anda vastavat kirjandust. Näiteks puuduvad pea täiesti tähtsate isikute elulood, mis on noortele ihaldatud lektüür. Tuleb igatahes tervitada Eesti Kirjanduse Seltsi kavatsust, hakata välja andma biograafiaid, mille esimene number ilmub juba vara sügisel käesoleval aastal.

Mis puutub ilukirjandusse, niihästi algupärasesse kui tõkelisse, siis on sel alal palju kahtlase väärtusega teoseid: sisu tühine, keel halb, stiil maitsetu. Ei taha praegu selle küsimuse juures pikemalt peatuda, aga niipalju tähendaksin küll, et õpetajatekongressidel saab meie kirjandus tihti kibedaid etteheiteid. Öeldakse, et meie kirjanduses on vähe raamatuid, mida võib anda täie rahuldustundega õpilaste kätte niihästi esteetilisest kui eetilises mõttes. Eriti takistav on liiga esiletungiv erootika.

Kõik need põhjused näitavad vist küllalt selgesti, miks meie noorsoo kirjanduslik maitse areneb üldiselt negatiivses suunas. Isiklikult ei rõhutaks nende ridade kirjutaja niipalju eetilist kahju kui just esteetiliselt, olgugi et eetilise moment peab tulema kindlasti arvesse. Mitte niipalju ei rikuta ära meie noorsoo kõlblat tunnet kui esteetiliselt maitset. Noorsoo enamik oskab vahet teha, mis on kõlblas ja mis ebakõlblas, aga seda ei teata kaugeltki mitte, misugune teos on kunstiteos ja millel on esteetiline väärtus ja millel ei ole seda mitte. See on ka arusaadav, sest

noori on mõjustamas peamiselt tunde- ja fantaasiamomendid. Neile ei ole niipalju tähtsad vorm ja stiil kui just sisu; mitte see, kuidas kirjutatakse, vaid see, mida kirjutatakse. Ja siin on juhtimist tarvis, et noored loeksid kunstipäraseid teoseid. Kui on loetavad teosed ilma kunstiväärtuseta või koguni rämp, siis pole midagi imestada, kui õpilaste kunstimeel ja -maitse ei arene paremusele, vaid koguni halveneb, ilma et õpilane seda ise teaks või tahaks. Ja seda on raske pärast parandada. Seepärast seabki saksa noorsoo psühholoogia uurija Wolgast üles kategoorilise nõude: „Iga teos, mida õpilane loeb, olgu kunstiteos.“ Selle väite vastu võib mõnes suhtes vaielda, aga üldiselt on ta ometi õige.

Noorsoo kirjanduseharrastus on üliväga seda väärt, et temasse tõsisemalt süveneda. Tõsiselt saab temasse süveneda kõige paremini aga siis, kui lähtuda noorsoo psühholoogiast. See tee on uuemal ajal kasvatusteaduses kõikjal üldiselt õigeks tunnustatud. Peab tungima noorsoo hingellu, ta psühholoogiasse; siis selguvad ta huvid, kalduvused ning võimed ja neile vastav peab olema ka loetav kirjandus. Igas vastavas arenemisjärgus olgu lastel lugeda ka vastavad raamatud, kirjandusteosed. Kui seda ei sünni, siis ei too raamat lapsele mingit kasu, küll aga kahju. Lugeja ei saa sel puhul sealt mitte seda, mis seal on, vaid tihti seda, mida seal ei ole; tihti ei saa ta sealt üldse midagi. Mittevastav raamat on lapsele lihtsalt ajaviitmine ja energia kulutamine, otse lapse rikkumine. Igatahes on see suur pahe, kui noored ei saa vastavas eas lugeda vastavat kirjandust. Parem on siis juba, kui nad üldse ei loeks, olgugi et ka see on pahe.

Nii siis tuleb noorsoo lugemisel jälgida kahte asjaolu: ühelt poolt olgu loetav teos väärtuslik kunstiteos, teiselt poolt olgu ta vastav teatavale arenemisjärgule. Peatume viimase küsimuse juures veel pisut pikemalt.

Lapsed hakkavad varakult lugema, mõned isegi juba 5.—6-aastaselt. Tõeline lugemisind algab aga üldiselt 8-aastaselt ja eluiga 8.—16. eluaastani on lugemisharrastuse suhtes just kõige tähtsam. Siin kasvab ja areneb noor inimolevus, teeb läbi mitmed murrangud. Selles elueas on mitu arenemisastet, kus lapse huvid ja kalduvused on igal puhul juhitud kindlasse suunda. Kui neid kalduvusi õieti ei jälgita ja huve ei rahuldata, siis tehakse seega suur eksisamm.

Charlotte Bühler märgib inimese elueas 8.—16. eluaastani kolm pea-arenemisastet: varane noorus, hilisem noorus

ja puberteedi-aeg. Varane noorus on muinasjuttude huvi-aeg ja lõpeb üldiselt 9. ja 10. eluaastal, tihti 11. eluaastal, linna lastel varemalt, maa lastel hiljemalt. Sel astmel areneb lapse kujutlusvõime ning fantaasia ja vastav kirjandus peab arendama siin laste kujutlusmaailma. Siin huvitab last peamiselt muinasjutt, mille sündmustik viib imedemaale, viibib ebatõelises maailmas. Kõik, mis siin sünnib, on tõevõõras. Aga lapsele ei olegi sel arenemisastmel tõde tähtis; laps ei uuri siin, kas teatav sündmus võib olla tõeliselt nii või ei. Ta annab piiritu voli ja otsatu vabaduse vaid oma luulelennule. Kõiki elunähtusi põhjustab siin ime. Ühtlaselt on see nii tütarlastel kui poeglastel.

10. ja 11. eluaastal sünnib laste arengus teatav pööre, tuleb esile mingi murrang. Muinasjuttude vastu kaob huvi korraga; need hüljatakse tihti üsna järsku. See on hilisema lapsea algus. Mainitud eluiga kestab kuni 14. eluaastani, tihti veel hilisemagi ajani. See on n. n. seikluskirjanduse ja kangelasisiku aeg, mis arendab lapse intellekti ja mõtte-elu, mitte enam niipalju fantaasiat. Siin ei pea kirjandusteoses pakutavaid elunähtusi põhjustama enam ime, vaid kehaliselt ja vaimliselt väljapaistev isik, kangelasisik. Vastavaid kirjandusteoseid lugedes kandub lapse fantaasia ebatõelisest maailmast järk-järgult tõelisse maailma, kuid ei jõua sinna käesoleval arenemisastmel veel mitte täiesti. See on nagu ülemineku-ajajärk, sest seikluslood ei vii lapse vaimuelu veel päris tõelisse maailma, vaid ainult tõeligidasse.

Sel astmel tuleb ära märkida veel üht momenti, ja nimelt, et siin algab erinevuse tütarlaste ja poeglaste huvides. Kuna poiste huvi kaldub kindlasti seiklusromaanidesse ja kuulsate isikute elulugudesse, ei tunne tütarlapsed seiklusromaanide vastu erilist huvi, küll aga huvitsevad nemad innukalt eriliste tütarlastejuttudega, kus jutustatakse põnevalt ja võluvalt vahvate tütarlaste elukäigust, nende saatusest, üldse kangelasnaistest. Eriliseks kirjanduslikuks maitseaineks on tütarlastele armastuslood. Üldse armastavad poisid sel ajajärgul lugeda kirjandusteoseid, kus esikohal on kangelasseiklus, tütarlapsed aga, kus esikohal on armastus. Poistel kestab see areng kauemini kui tütarlastel, s. o. kuni 15., isegi 16. eluaastani, järelikult 4 kuni 5 aastat. Selle ajajärgu lõpul hakkavad poisid erilist huvi tundma ajalooliste romaanide vastu; ajaloolised romaanid seisavad 14. ja 15. eluaastal poiste lektüüris esikohal, on maisupalad, just need ajaloolised romaanid, kus kõneldakse suurist ajaloolisist isikuist.

Tütarlastel ei ole erilist huvi ajalooliste romaanide vastu, või olgu siis, kui seal kõneldakse kuulsaist ajaloolisist naisist. Ajalooliste juttude asemel hakkavad nemad varemini kui poisid huvitsema psühholoogiliste juttudega, tõsielu kujutavate realistlikkude teostega. Järelikult lõpeb tütarlastel see arenemisaste varemalt kui poistel; nad arenevad ja küpsevad varemalt, nagu see üldiselt teada. Muidugi on erandeid igal pool. Kahtlemata on tütarlapsi, kes erilist huvi tunnevad seiklusjuttude, samuti ka ajalooliste romaanide vastu. Palju on ka tütarlapsi, kes huvitsevad reisilugudega, kes on vaimustatud meeskangelastest.

15. ja 16. eluaastal algab noorte elus kolmas arenemisaste, n. n. puberteedi-aeg, tütarlastel varemalt, poistel hiljemalt, nagu juba oli mainitud. Siin on mõlemate huvid juba tõelise maailma juurde välja jõudmas, on sinna õieti jõudnudki. Muinasjutt on kaotanud igasuguse huvitavuse. Ka seiklus- ja kangelaslood on kõrvale jäämas. Noored tunnevad end sellest ajast alates juba enam-vähem täiskasvanutena ja neile tulevad täiskasvanute huvid. Kogu huvi koondub psühholoogilisse ja realistlikku kirjandusteosesse. Loetakse peamiselt neid romaane, kus kujutatakse elu ennast kõigis ta avaldusis sellisena kui ta on, otsitakse tõde, juureldakse eriti selle küsimuse kallal, kas tõelises elus on nii, kui teoses kirjeldatakse. Kirjandusteoses esinev elukäsitus ei pea olema tõevõõras, ei ka tõeligidane, vaid tõetruu. Sündmusi ei pea põhjustama enam ime, ka mitte kangelasisik, vaid mingi sügavam eluloogika, kas pime saatus või süü, ühe sõnaga elutraagika, eluõnn. Lemmikteosena esineb psühholoogiline romaan või novell. Olgu näiteks toodud mõned arvud eespool-mainitud koolist. Arvestatud on 282 õpilast, kes on üle 15 aasta vanad. Neist harrastavad fantastilist romaani 14 õpilast, kriminaalromaani 10 õpilast, ajaloolist romaani 15 õpilast, miljööromaani 17 õpilast, seiklus- ja reisiromaani 50 õpilast ja psühholoogilist romaani 167 õpilast. Nagu arvud näitavad, on suures ülekaalus need õpilased, kes harrastavad psühholoogilist kirjandusteost.

Puberteedi-ajajärgul areneb noore inimese tunde- ning tahte-elu ja seepärast harrastatakse ka sellist kirjandust, mis neid võimeid arendab. Ei huvita niipalju enam see, mida teeb kirjandusteose tegelane ja kuidas ta seikleb ning võitleb, vaid mida ta tunneb ning sisemiselt läbi elab, kuidas ta kannatab või õnleb. Noore lugeja huvi on koondatud teose tegelase sisemaailma. Nii tuntakse siis suurt huvi ühelt poolt tundeisiku vastu, teiselt poolt tõmbab

enesele samasugust tähelepanu aga ka tahteisik. Ei tungita mitte üksnes kirjandusteose tegelase tunde-ellu ja -maailma, vaid hinnatakse tema samme ja toiminguid ka eetilise isiku seisukohalt, vaadeldakse teda kui moraalselt või ebamoraalselt inimest, taunitakse või ülistatakse. Üldse on noored, nagu üldiselt teada, sel ajajärgul väga nõudlikud moraalses suhtes, süüdistavad eksijaid tihti raskesti. Nad on kurjad kohtumõistjad ja ei andesta vanemaile inimesile nende eksimusi nii kergesti.

Puberteediajal on tunde- ja tahte-alamused noorte elus kulminatsioonis; varsti aga tuleb siin teatav reaktsioon ja huvi kaldub rohkem ühte uude elamusse ja nimelt esteetilisse. Esteetiliste elamuste härrastamine on enam-vähem vaimlise küpsuse tunnus. See ajajärk saabub 17. ja 18. eluaastal. Kirjandusteoses hakatakse otsima nüüd peamiselt esteetilisi väärtusi ja hinnatakse teda eeskätt viimaste järele. Ühtlasi hakatakse huvitsemaks ka õpetliku, teadusliku ja kriitilise kirjandusega. Just viimane liik kirjandust aitab arendada ja kasvatada esteetilist meelt ning maitset. Eksiarvamuste ärahoidmiseks olgu tähendatud, et psühholoogiline huvi ei kao, vaid areneb rööbiti esteetilise huviga.

Et noorte kirjanduslik arenemine läheks esteetilise meele ning maitse suunas, selleks tulebki igal arenemisastmel anda neile kunstilist ja kirjanduslikku kasvatust. See on paratamatu ja vajaline. Kui me seda ei tee, siis ärgem nurisegem, kui meie noorsoo kunsti- ja kirjandusemaitse on halb.

Seda kasvatust tuleb anda seepärast, et noortel ei ole küllalt veel arenenud kriitiline meel. Nad ei oska valida teoseid, mida lugeda, ega oska lugedes jälgida seda, mida tarvis. Nagu juba tähendatud, on nendele omane lugedes jälgida seda, millest kõneldakse, aga mitte seda, kuidas seda tehakse; ometi on aga viimane palju tähtsam. Selle viimase mõistmiseni ja hindamiseni tuleb noori viia. Ei tule üksi tunde- ega tahte-elu arendada, vaid ka kunstimeelt ja maitset.

Nüüd tuleme küsimuse juurde tagasi: kas saab noorsugu kirjanduslikult ja kunstiliselt kasvatada? Siin on vaid üks vastus võimalik: saab ja peabki saama. Selle kasvatusega tuleb alata juba varases lapse nooruses ja lõpetada küpsekssaamisega. Seejuures peab juhtimas olema ikka see juhtmõte, see teadmine, et „kunstiteos ei ole mitte“, nagu ütleb ka saksa kriitik H. L. Köster, „looduse-ese, vaid vaimutöö saadus, mida võib ka paremini teha, kui see on vahest tehtud“. Siin tuleb kirjandusteost igakülgsest analüüsida, teda kriitiliselt hinnata. Kõige pealt tuleb

vaatluse alla teose ainekäsitus, ainekäsitus; siis tuleb tähelepanu alla võtta teose kompositsioon, ta ülesehitus, tuleb vaadelda, kas kõik üksikud episoodid on geneetilises sõltumuses tervikuga, ühe sõnaga — kogu teose olemus kõigis ta komponendes: ainekäsitus, motiivistikus, ideestik, vormistik ja stiilistik.

Mis puutub kirjandusteoste kujundesse ja tüüpidesse, siis peab noori õpetama neid alati võrdlema elavate inimestega elust enesest; seejuures selgub neile siis ka, kas nad on psühholoogiliselt usutavad. Sedaviisi saab võidelda muu seas ka ühe nähtuse vastu, mis tuleb esile nende juures, kes ei naudi kirjandusteost kunstilis-esteetiliselt: tihti pooldatakse neid isik-kujusid, kes on head ja vooruslikud, ühe sõnaga — positiivsed, ja eitatakse neid, kes on pahelised, on negatiivsed, hoolimata sellest, kuidas nad on kujutatud, kas tõetruudena või ebatõelistena. Sel puhul peaks küll Goethe' sõnu meele peetama, kui ta tabavalt ütleb: „Ei ole tähtis see, kas meile meeldib see või teine kuju, vaid see, kas ta on õieti ja usutavalt loodud ja kujutatud, et näeksime teda elavana oma silma ees.“ Elavat inimest peame otsima kirjandusteostest, kuigi ta on eba-meeldivate joontega.

Samuti on tähtis miljö kirjeldus. Arenematud lugejad seda ei armasta. Kes juba kirjelduse ilu, näiteks loodusekirjelduse oma naudib, sel on arenemas ka kunstimeel ja -maitse.

Edasi tulevad vaatlusele kirjandusteose keel ja stiil. Erilist tähelepanu juhitagu sellele asjaolule, missugused on sõnastus, teose vorm, rütm, riim, kui see esineb, pildid, võrdlused, troobid, figuurid jne. Muidugi pole tarvis neid kõiki niipalju teada kui tajuda. Keele puhtusel, stiili muusikaalsusel jne. on kõigil oma võrratu tähtsus.

Selline kunstiline ja kirjanduslik kasvatus peaks aset leidma niihästi kodus kui koolis, just mõlemas, kuid ei saa kõnelda produktiivseist tulemusist. See kasvatus peab olema süstemaatiline, siis on sellel tagajärgi. Muidugi on raskusi ees kodus kui koolis, aga neist peab üle saadama.

Meie kooli peapuhe ja isegi kurbloomus seisab selles, et seal õpitakse, aga mitte ei naudita. Teame ju kõik, kuidas tihti on tehtud parimad kunstiteosed koolis vastikuks. Kui eemaletõukavaks tehakse mõnikord näiteks piibel usuõpetuse-tunnis. Alles aastate järel võib temasse jälle erapooletult süveneda ja teda nautida. Samuti on lugu mitmete muudegi kirjandusteostega. Siia seltsib veel see

pahe, et meie koolides ei vaadelda kirjandusteoseid kui omaette olevaid elavaid esemeid, vaid kui surnud kirjandusloolisi mälestusmärke. Meil õpetatakse ja õpitakse kirjanduslugu, aga mitte kirjandust ennast. Õpetatagu ja õpitagu koolis elavat keelt ja kirjandust, aga mitte keeleteadust ega kirjanduse ajalugu.

Oleme nüüd vaadelnud noorsoo arenemisastmeid, lähtudes ta psühholoogiast, ning vastavat kirjandushuvi ja teiselt poolt jälginud kirjandusliku ning kunstilise kasvatuse mõtet. Veel kord tagasi tulles oma noorsoo juurde ja vaadeldes tema kirjanduslikku kasvatust pole meil mingit põhjust eriliselt rõõmu tunda. Meie noorsugu ei loe seda kirjandust, mida ta peaks lugema. Mida kõike ei loe meie noored juba keskkooli alamates klassides ja isegi algkoolis, ning just algkoolis. Õpilased ise ütlevad, et nad juba algkoolis on lugenud „Vaeste-Patuste alevit“ kohe peale seda kui ta ilmus, samuti „Tallinna saladusi“, muidugi ka muudki pahna.

Laseme jälle arve kõnelda, toome mõned reaalsed andmed. Ka need käivad eespool-mainitud tütarlaste-keskkooli kohta.

A. Jakobsoni romaan „Vaeste-Patuste alev“ võib omast kohast huvitav teos olla, kuid selge on, et ta ei ole õpilastelektüür. Aga ometi loevad seda õpilased suure innuga ja isegi juba algkoolis. 532 keskkooli-õpilasest on seda teost lugenud 297, s. o. 55,82%; see protsent on ühtlane niihästi alamates kui ülemates klassides. Samal ajal on lugenud W. Scott'i „Ivanhoe'd“ kõigest 102 õpilast; ometi peaks olema selge, et viimane sobib õpilastele palju rohkem kui esimene, aga ei tõmba. „Vaeste-Patuste alev“ pole siiski nii hull. Veel hullemaid raamatuid loetakse. Olgu siin näiteks toodud Sipelga „Tallinna saladused“ j. t. Nimetatud raamatut on 532 õpilasest lugenud 137, ja lugejad on peamiselt I ja II klassi õpilased, s. o. 13- ja 14-aastased lapsed. Vanemate klasside õpilased ei ole enam nii rumalad, et säherdust rämpsuga lugeda. Nende maitse on juba rohkem arenenud. Sipelga raamatuid kooli raamatukogus muidugi ei ole.

Eelmistele lisaks toogem siin veel mõned raamatud, loetavad ja mitteloetavad. Arvestatud on ikkagi üks ja sama õpilaste arv, nimelt 532.

D. Defoe: „Robinson Crusoe“	on loetud 498 õpilasel
Borroughs: „Tarzani lood“	304 „
A. Saal: „Leili“	419 „

M. Metsanurk: „Valge pilv“	on loetud	353	õpilasel
V. Hugo: „Jumalaema kirik Pariisis“	„ „	319	„
E. Wilde: „Kui Anija mehed käisid Tallinnas“	„ „	275	„
A. H. Tammsaare: „Tõde ja õigus“	„ „	379	„
B. Alver: „Tuule armuke“	„ „	342	„
M. Metsanurk: „Jäljetu haud“	„ „	223	„
P. Loti: „Islandi kalur“	„ „	276	„
A. Kivi: „Seitse venda“	„ „	413	„
J. Aho: „Õpetaja proua“	„ „	342	„
R. Roht: „See, millest avalikult ei räägita“	„ „	200	„
E. Zola: „Sõekaevurid“	„ „	130	„
A. Kallas: „Tähelend“	„ „	215	„
J. Semper: „Meie kirjanduse teed“	„ „	42	„
Fr. Tuglas: „Grenzsteini lahkumine“	„ „	31	„

Need on üksikud raamatud noorsoo huvialadelt ja mitte-huvialadelt ja selle põhimõtte järele ka järjestatud. Neist raamatuist on erilisteks elamusteosteks ja maiuspaladeks õpilastele B. Alver'i „Tuule armuke“, P. Loti' „Islandi kalur“ ja J. Aho' „Õpetaja proua“.

Ühenduses sellega võiks tuua ka mõned arvud selle kohta, kui palju õpilased üldse loevad. Sel puhul on arvestatud ainult kooli üldraamatukogu ja arvestus käib ühe talve kohta. Õppeainesse puutuvad kui ka väljast-poolt saadavad raamatud on siit välja jäetud. Kõige rohkem on lugenud üks esimese klassi õpilane, tervelt 83 raamatut. Sellele järgneb II klassi õpilane 64 raamatuga, siis kaks III klassi õpilast 63 raamatuga. Harilik lugemine kõigub 25 raamatu ümber. See kõik tõendab, kui suur on õpilaste lugemisind.

Kui edasi küsida, mis huvitab peamiselt õpilasi kirjandusteoste lugemisel, siis võiks ka selle kohta tuua mõned arvud. 532 õpilasest huvitab 138-sat õpilast tegevus ehk sündmustik, kõigest 18-met õpilast — probleemid ja ideed, 50 õpilast — stiil ning sõnastus ja tervelt 326-t õpilast teose tegelased ja nende psühholoogia. Olgu äsja esiletoodud arvud õpilaste huvi illustreerimiseks.

Oleme asjaist pisut kõrvale kaldunud. Tulgem tagasi selle küsimuse juurde, milliseid raamatuid õpilased vastaval arenemisastmel ei loe või milliseid nad üldse ei peaks lugema. Me imestame, et meie noorsugu saab ruttu täiskasvanuks, läheb kiiresti vanainimeseliseks. Pole seal midagi imestada, kui teame, mäherdune kirjandus on ta

õpetajaks. Ja kõige imelikum on veel see, et mitte ükski omal algatusel ei loe õpilased mittevastavat kirjandust, vaid neid sunnitakse mõnikord seda tegema. Kujutelge, kui kooli õppekavadesse võetakse sellised teosed, mis käivad lastele üle jõu, mis viivad neid mittevastavasse maailma, teevad neid liiga vara küpseks. Kirjandusteoste valik, mida käsitletakse koolis, on liiga kergekäeline. Ei minda välja mitte laste huvide ja võimete, vaid omade võimete ja huvide seisukohalt. Läänud aastal taheti võtta uude algkooli õppekavva sunduslikuks käsitlemiseks ja arutamiseks E. Wilde romaan „Külmale maale“. Mõtelge, algkooli selline raskesisuline teos! Keskkooli õppekavas figureerus senini E. Zola' romaan „Söökaevurid“ sundusliku teosena. Kas selline asi oleks näiteks mõeldav prantsuse omis keskkooles.

Ei ole midagi lubamatamat kui see, et noortelt ära võetakse nende maailm, neile vastav elu, võetakse ära see, mis on nende oma, saadetakse noor tasase sirgjoonelise tee asemel sohu ja rappa. Ei ole noorele midagi pahemat, kui palju läbi elada, kaotada kunstimeel ja -maitse ning enneaegu vanaks saada. Sel puhul tuleks meelde tuletada L. Ziegler'i ütlust: „Lapsel on oma olevik ja tema on õigustatud seda läbi elama.“ Ärgem asetagem last võõrasse olevikku, olevikku, mis ei ole mitte tema oma. Seal hävib noor. Kõik hüpped on kahjulikud, nii ka siin.

Meid peaks tõsiselt huvitama see küsimus, mida loeb meie noorsugu. Kahjuks on see ala meil aga üsna uurimata, puudub igasugune statistika. Kõik, mis sel alal tehtud, põhjeneb enam-vähem ainult arvamistel. Tarvis on faktilisi andmeid. Välismaail on mõnel pool ses asjas kaugeemale jõutud, olgugi et sealgi pole veel kuigi palju tehtud. Kõige esmalt hakati selle küsimuse vastu huvi tundma Ameerikas, juba läinud sajandi lõpul. Viimasel ajal on ka Saksamaal see probleem elavaid arutusi tekitanud, eriti 1925. aastast peale. Mujal maail pole erilist elevust selles suunas märgata.

Teeme kokkuvõtte. Meie noorsugu loeb palju, aga ta ei loe enamuses seda, mida ta peaks lugema. Tarvis on noorsugu kirjanduslikult ja kunstiliselt kasvatada. Selleks peavad ühiselt käed külge panema niihästi kodu, kool kui ka kirjandusinimesed.

Kirjanduslik ja kunstiline kasvatatus on täiesti võimalik ja väga vajaline. Ta on noorsoo kui ka kirjanduse huvides. Noorsoo kirjanduse- ja kunstimaitse arendamine tagab meie kirjandusliku kultuuri, üldse meie kultuuri tõusu.

J. Roos.

Kirjanduslik ülevaade.

William Shakespeare: **Macbeth**. Tõlkinud Ants Oras. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1929. 111 lk., hind 1 kr. 75 s. Kaas Kivi'tilt.

Üllatavalt rohkearvuliste tõlgeteostega inglise keelest on rikkastunud meie raamatuturg viimaseil päevil. Uusimast kirjandusest on ainult EKS'i kirjastusel äsja ilmunud tõlkeid O. Wilde'ist, H. G. Wells'ist ja J. Galsworthy'st. Kõigi nende väärtuslike teoste kõrval on veeigi rõõmustavamaks uudiseks Shakespeare'i „Macbeth'i“ tõlge. Mitte ainult sellepärast, et me üldse vajame Shakespeare'i tõlkeid, vaid iga vähegi õnnestunud Shakespeare'i tõlge on võrratult raskem saavutus kui tõlkida mõni kaasaegne ingliskeelne proosateos. Selleks ei ole tarvis mitte üksi põhjalikumalt filoloogilist ettevalmistust, vaid — mis hoopis tähtsam ja haruldasem — tõlkija peab olema luuletaja, vähemalt vastuvõtlik tõelisele luulele ja võimeline seda väärikalt tõlgendama.

Ants Orase nimi on küllaltki tuttav selleks, et võime kõige paremate lootustega avada raamatu, mille kaanelustis — olgu tähendatud — on kohane ning maitserikas. Sissejuhatus tõlkijalt ei anna mitte ainult tavalisi faktilisi andmeid teose tekkimistingimuste ja allikate kohta, vaid on tulvil täis üldhuvitavaid mõtiskelusi, nagu A. Orase kirjutised seda ikka on. Muidugi annab Shakespeare ju ülirohket ainet igasuguseiks kirjandusloolisiks paralleeliks ning muiks arutlusiks, ja tõlkija on olnud nendega üldiselt mõõdukas, ehkki vilksatab kiires järjestikus terve rida nimesid, kus ei ole jäetud puudutamata ka uusimaid ja „modernsemaid“ nähtusi kirjandusilmas.

Tõlkija meelet on „Macbeth“ teatav kompromiss „Hamlet'i“ tegevusthalyava problemaatika ja „Lear'i“ brutaalse ürgjõulisuse vahel. Kuigi niihästi Hamlet, Lear kui ka Macbeth liiguvad hulumeeleluse piirjoonel (vahel sellest isegi üle astudes), valitseb „Macbethis“ eriti sompunud, salapärane ning painajalik õhkkond, mille kehastisena hõljuvad udus õudsed nõiasõsarad. Teatavasti on Maeterlinck tõlkinud „Macbethi“, ja eks valitse ka tema draamades (mõtlen siin kas või „La princesse Maleine“) sama hingeldav tundepinevus kui „Macbethi“ kuningatapmis-stseenis? Sün haarab unelm ohjad mõistusest, kuumunud aju kujutelmad suruvad end peale reaalsusele, ja inimene mitte üksi ei toimi otsekui hüpnotiseerituna mingi võõra tahte sunnil, vaid tihti järgib oma silmadega seda, mis nägematu teistele. Et siin peitub hullumishädaoht, seda tunneb lady Macbeth, kuna ta hoiatab oma meest (lk. 40):

Ei tohi mõelda
neid asju nii; nad viivad mõistuse.

Macbeth osutub siiski tugevamaks ning vastupidavamaks kui ta näiliselt ebainimlikum naine. Viimane murdub oma süükoorma all, kuna Macbeth kasvab seda tugevamaks, mida lähemal on hädaoht. Ja ometi on sel mõrtsukal otse luuletaja hing, nii et ei tundu sugugi ebakohaseina ta suhu pandud lüürilised mõtiskelud.

Teatavasti on Shakespeare tublisti muutnud mitte üksi oma allikates antud tegelase iseloomu, vaid ka terve sündmustiku kokku surunud üheks tihedaks ja katastroofilise kiirusega arenevaks saa-

tusedraamaks. Holinshedi kroonika teab jutustada, et Macbeth valitsenud tervelt 17 aastat, ja alguses isegi õige õnneliku käiega. Tahtmatult tärkab meelde vene Macbeth — Boris Godunov, keda tunneme Puškini draamast. Godunovi traagikaks on — võrreldes Macbethiga — salajane näriv süütunne, mida ta ei suuda lepitada ka kõige õiglasemagi valitsusega, ja aeglaselt, kuid seda möödapääsematumalt lähenev Nemesis.

„Macbeth“ areneb muinasjutulisemais, üleloomulikumais dimensioonides, nagu üldse suure britlase tragöödiad. Kui hr. Oras on toonitanud teatava kahe vastaselemendi kompromissi selles draamas, siis on loomulik, et „Macbeth“ nõuab ka tõlkijalt vastuheli kahele vastandloomulisele joonele: peenetoimesele mõtisklevale lüürikale ühelt ja hoogsale, vahel jõhkruksse kalduvale jõulisusele teiselt poolt.

Shakespeare'i üks tunnustatumaid omadusi üldse on ta registre laiaulatuslikkus. Mitte asjata ei ole teda nimetatud tuhandehingeliseks, ja sellele vastab ka tuhandekeelne kannel, millel ta mängib. Hr. Oras tähendab, et kui Schiller võttis „Macbethi“ endale tõlkida, siis selle töö tulemuseks ei olnud igatahes mitte enam Shakespeare'i „Macbeth“. Poleks vist tarvis paremat näidet Schilleri tõlke ebashakespearelikkusest kui see, et saksa romantik jättis vahele temale liiga jõhkranu tunduva värvavahi-stseeni (II, 3), asendades selle oma lüürilise luulevalanguga „Verschwunden ist die finstre Nacht“.

Nüüd on heidetud kõrvale vaade, nagu oleksid kõik toorena või labasena tunduvad kohad mitte Shakespeare'i enese kirjutatud, vaid teiste poolt hiljemini juurde lisatud. „Macbethi“ tekst on küll kohati puudulik. Tekstikriitika on raskendatud (ühtlasi küll ka lihtsustatud) sellest asjaolust, et näidend ilmus trükis esimest korda alles kuulsas „esimeses foolios“ (1623. a.), ja puuduvad varemad versioonid ning üksteist vastastikku täiendavad väljaanded, nagu neid leidub teistel Shakespeare'i draamad. Hoolimata kõigist hilisemate väljaandjate ning redigeerijate seletustist ja parandusettepanekuist jääb üksikuid kohti, mis on niihästi meetriliselt puudulikud kui ka raskesti (või mitmeti) mõistetavad. Siin jääb tõlkijale muidugi valik interpreteerida algteksti vastavalt oma maitsele. Peaasjaks jääb, et tõlkija annaks edasi Shakespeare'i vaimu, seda muidugi mitte ainult teose üksikute lausete puht-intellektuaalse tähenduvuse, vaid ka emotsionaalse põhitooni ja võimalikult originaalivõrdse esteetilise värvinguga.

Orase tõlke lugemisel tekib esimene kindel mulje, et on antud kahtlemata luulevääruslik tõlge, mitte ainult tehniliselt korralikes värssides jutustis. Mitte üksikuid õnnestunud kohti, mida peaksime otsima, vaid pea kõikjal võime lugeda täie rahuldustudega, ilma et meie naudingut rikuksid saamatused, kohmakused või konarused. Võiks ehk kohati tunduda veidi raskevõitu jälgida värsside mõttekäiku, kuid seda ei juhtu liiga tihti. Tuleb ju pidada mees, et nõuab pingutust lugeda ning mõista Shakespeare'i nii originaalis kui ka igas tõlkes, mis ei ole labasuseni lihtsustatud. Siiski oleks soovinud Orase tõlget mõnes üksikus kohas veidi läbipaistvamana, eriti seal, kus Shakespeare on võrdlemisi lihtne. Nii arvan, et on asjatult raske pähkel enamaile lugejale (lk. 23):

Kas ühtunud ta Norraga või wiind
ta mässajaile salaturvaks 'abi

või kodu turmaks toetand kumbagi,
mul teadmata; kuid hukkav äraand
tal avastund ja tunnistet ning paisand
ta sügavikku.

Ka tunduvad selgusetuina mõned riimitud lõppread, nagu näit. lk. 48:

Nüüd kaome. Tundub lubatuna rõöv,
mis riisub end, kui luurab läilus süütust lõöv.

Siin on küll originaalis raskepärane metafoor, kuid siiski vähem keeruline. Teises sarnases kohas on Shakespeare päris selge, tõlge aga liialt koormatud (lk. 68):

Siis heitkem puhkama. Veel roostekirm
ei tahtelt maas, veel tegu matab hirm —
me teos veel mannetud.

Toonitan aga veel, et need on erandlikud kohad. Üldiseit on tõlge küllaltki arusaadav neile, kes üldse harjunud lugema tihedat luulet. Kohati on tõlge otse voolavalt lihtne. Nii näit. tragöödia algus, siis Banquo sõnad nõiasõsaraile (lk. 21), Duncan'i tänuavaldus Macbethile (lk. 25), Macbethi monoloog lk. 32 või lk. 54 või terve pikk kolmas stseen neljandas vaatuses (lk. 84—93) jne. Need kohad tunnistavad, kui sundimatult ja siiski truult on osatud tõlkida mõjurikkaid dramaatilisi kohti. Ja siis kuulsaimad, tihti tsiteeritavad hiilgekohad „Macbethis“ on kõik hästi õnnestunud. Nii näit. üks kuulsamaid pessimismiväljendusi kogu Shakespeare'is (V, 5) lk. 103:

Kustu
mu dühikene küinal, kustu! On
me elu ainult sammuv vari, ainult
kehv näitleja, kes keksleb, kepsleb tunni,
siis kaotub kuulmata; see ainult jutt,
mis vestnud nõrgameelne, hääli täis
ja hullust täis, ei mõtteid.

Või võtaksime lk. 41 Macbethi sõnad, mis ta avaldab vaa-
deldes oma verega rüvetatud käsi:

Kas mu käte jäksab
Neptunuse suur veevald mõsta vere
ja puhastada nad? Ei, pigemini
veeväljad kauged verevahuks moondab
see käsi, muutes ruskeks roheline.

Originaali „the multitudinous seas incarnadine“ loetakse üheks kõlavamaid ning kaunimaid ridu kogu inglise luules. Tõlkes on sama rea kõlavamakstegemiseks tarvitatud alliteratsiooni, mida — olgu tähendatud — Oras üldse armastab tarvitada väga ohtralt. (Näit. „Taak raske lasub tinaselt mu pääl“ lk. 36, või arvurikkaid kohti lk. 57 ja mujal).

Kuna mõnes kohas võib sage alliteratsioon tunduda ehk liig-
sena, on ta suurepäraselt kohane nõiapaja stseenis (neljanda
vaatuse algus, „kolmkord kiunus kirev kass“, lk. 73). Siin näitab
tõlkija üldse suurt leidlikkust. Tõlge on endastmõistetavalt ja
loomulikult vabam kui mujal, kuid ta on ülihästi tabanud algu-
pärandi mõtte kui ka laadi.

Vastandiks selle mürgise põrgupaja podisemisele võiksime võtta Macbethi külmalt-meeleheitlikud sõnad lõppvaatuses (lk. 99):

Ma eland küllalt ju: mu elulaad
löönd koltuma, jäänd sügisnärbumusse,
ja seda, mis peaks kaasastama vanust,
au, armastust ja sõnakuulet, sõpru,
ei lootagi mul, ainult vannet, mis
ei valju, aga sügav, roomlust, sõnu,
tuult, mida keelaks vilets hing, ent pelgab.

See on samuti sundimatult vaba ning loomulik, ent ometi on see peaaegu sõnasõnaline tõlge originaalist!

Olen püüdnud osutada tõlke väärtuslikke külgi ja ei ole veel kaugeltki öelnud kõike, mida võiks kiitvalt mainida. Püüduksin aga sellega, kuna sooviksin veidi peatuda ka tõlke puht-filoloogilise külje juures.

Tavalisele lugejale peab tõlgeteos olema asi, mis seisab täiesti omil jalul, ilma et talle oleks tarvis otsida tuge originaalilt. Eestikeelne Shakespeare ei nõua lugejalt mingit inglise keele oskust ega tarvitse lugeja murda pead filoloogiliste peenuste kallal. Küll aga peab tõlkija seda täpsamalt mõistma ja kaaluma iga olulist sõna, iga fraasi, iga kujundit tõlgitavas teoses, enne kui võib asuda ülesandele valada originaalis antud (või neile mõttelt-tundelt vastavad) kujutelmad omakeelseisse vormesse. Meil on tihti asutud tõlkima võõrast keelest, ilma et oleks suudetud (või mõnikord lihtsalt läbetud) täpsalt arugi saada, mida originaal õieti sisaldab.

Hr. Oras on meil parimaid inglise keele tundjaid, ja nii ei võiks tulla mõttesegi otsida tõlkest puudusi, mis võiksid olla tingitud algteksti mitteküllaldasest mõistmisest. Nagu juba nimetatud, leidub „Macbethis“ kohti, mille interpreteerimisel ei ole kogu Shakespeare'i tekstikriitika täiesti ühel arvamisel, ja seal jääb tõlkijale endastmõistetavalt diktaatorlik õigus otsustada.

Kõigest hoolimata julgen siiski esineda paari koolmeisterlikult-targutseva ja osalt noomiva märkusega mõne üksiku koha suhtes.

Kõige pealt tundub, nagu ei oleks tõlke aluseks olnud mitte just kõige korralikum teksti-väljaanne. Nii on õige puudulikud märkused selle kohta, millised fraasid on mõeldud kõrvalkõnena (näit. lk. 23, 24, 103 j. m.). Teatavasti on need vahemärkused üldse pärit mitte autorilt eneselt, vaid pärastistelt kommenteerijailt, ja kuna käesolevas tõlkes on siiski antud neid lavatehnilisi märkusi, siis ei tea, kas on süüdi lohakas tekst või on tõlkija mõnes kohas kogemata vahele jätnud ilmselt tarviliku vahemärkuse.

Samuti on võõrastav, miks on kõigi tegelaste nimed antud praeguses inglise kirjaviisis, kuna nimi Rosse on antud vanal kujul (praegustes inglise väljaannetes tavaliselt ikka Ross).

Veidi tähtsam on juba, kui lk. 73 loeme (muide nii hästi tõlgitud nõiapaja-stseenis):

On aeg, on aeg,
kanneldaja kisendas.

„Kanneldaja“ ei sobi kuidagi nõiakasside ja süilide õudsesse selti. On vist tegemist trükiveaga. Inglisekeeles loeme (mõlemas mul parajasti käepärast olevas väljaandes):

Harpier cries 'tis time, 'tis time ja L. Kellner (Shakespeare-Wörterbuch) kommenteerib, et ka harpier ei ole-
vat arvatavasti muud kui trükiviga harpy (= harpüia) asemel.
Teised jätvad küll alale sõna harpier, seletavad aga, et see
olevat Shakespeare'i teisendkuju harpy asemel. Igatahes ei to-
hiks lugeda (või mõista) „kanneldaja“ (= harper).

Lk. 31 loeme:

(Duncan:) Andke oma käsi
ja mingem peremehe ette; suur
me arm ta vastu, mida jätkame
te loaga, emand.

Isegi originaali vaatamata võib tunda, et siin midagi puudub.
Miks peaks Duncan paluma lady Macbethilt luba selleks, et
jätkata oma armu Macbethi vastu. Puudub ilmseti üks vahe-
märk (originaalis on antud punkt) eelviimase rea järel, siis oleks
kõik korras. „Te loaga, emand“ on jätkuks eelmisele „andke
oma käsi“.

Tõsisemast eksitusest annab tunnistust esimene lause värava-
vahi-stseenis (II, 3):

„No küll see koputaja on mees koputama; võiks olla kas või
põrgukoja väravavaht, võit pöördes külm siiski võtaks ära.“

Here's a knocking indeed! If a man were porter of hell-gate,
he should have cold (sic!) turning the key.

Nagu ei sobiks hästi, et põrguvärava-vahil oleks külm. Hil-
jemini tähendab ju väravavaht, et see ei või põrgu olla just
sellepärast, et nagu jahedavõitu oleks säärase koha jaoks. Kas
tõesti seisis tõlgitavas tekstis sõna cold? Mina loen midagi
muud:

Here's a knocking indeed! If a man
were porter of hell-gate, he should
have old (sic!) turning the key.

Ja old tähendab Shakespeare'i keeles (adverbina) ka
enough, nagu ka mõnes teises kohas seletatakse kommentee-
rijate poolt old — abundant, plentiful. Nii siis oleks
lause mõte: kui keegi oleks põrgu väravavaht, küll sel mehel
oleks veel võtmekeeramist!

Imelikul kombel on samas monoloogis (ainsas proosatükis
kogu näidendis, välja arvatud Macbethi kiri) tõlkija veel kahes
kohas veidi tähelepanematu olnud.

„... paras aeg sul tulla; taskurätte küllalt omandatud; siin
saad selle eest higistada.“ Nii lausub kujuteldav põrguvaht talu-
pojale, keda arvab koputavat põrgu väravale. Kuidas nii: talu-
poeg patustanud sellega, et varastanud taskurätte? Originaalis
on midagi muud: have napkins enow about you; here you'll
sweat for't, s. o. „võta aga tublisti taskurätte kaasa, küll siin
saad higistada.“

Veidi alamal loeme: „Pärgel teab, küllap see inglise rätsep,
kes käis prantsuse pükse varastamas.“ Et meie teadmata, kelle
kohta see nali on sihitud, ei ole küll tähtis, kas ta on täpsalt
tõlgitud või mitte. Originaalis on: „here's an English tailor come
hither, for stealing out of a French hose“.

Oletan ka tähelepanematust algteksti lugemisel põhjuseks, miks
loeme lk. 22:

Angus: Ülesandeks
meil tuua kuninglikult isandalt
sull' tänu, mitte maksuks, viipeks vaid
ta vaate ette.

Rosse: Au ent tõsisem
mu kaudu ilmutub: taan Cawdoriks
sind kutsuda. Önn kaasa, väärne taan,
see nimi sinu.

Originaalis seisab (I, 3):

Angus: We are sent
To give thee from our royal master thanks;
Only to herald thee into his sight,
Not pay thee.

Ross: And, for an earnest of a greater honour,
He bade me, from him, call thee thane of Cawdor, etc.

Mõttekäik on järgmine: Angus ütleb, et nad olevat saadetud kuninga poolt Macbethile tänu üle andma, ühtlasi kutsudes teda kuninga ette, kuna nende ülesandeks ei olevat sugugi tuua ta kangelastegude väärlist autasu. Ross jätkab sama mõtet, öeldes, et kuningas olevat vaid suurema tulevase au käsirahana nimetanud Macbethi taan Cawdoriks. Nähtavasti ei tärnanud tõlkijal meelde, et earnest ei ole mitte üksi „tõsine“, vaid see sõna veel praeguseski inglise keeles tähendab käsiraha (money paid as instalment, esp. to confirm contract etc.).

Et tõlkija on olnud mõnikord veidi hajameelne proosalisi üksikasju tähele panema, seda näeme ka lk. 49 esimeses reas:

Vanake: Mul meeles aastaid kümmet üheksa,
ning tunde õudseid, asju võõraid näht
mul neis; jne.

Nii vana see vanake Shakespeare'il küll ei ole, et ta mäletaks tervelt üheksakümme aastat oma elust! Originaalis loeme (II, 4):

Threescore and ten I can remember well, s. o. mees mäletab umbes seitsekümme aastat.

Samuti on seletatav väikese tähelepanematusena viperus lk. 54:

Macbeth: Poiss, peatu: kas ju mehed ootamas
me soove?

Teenija: Ja, mu lord, eel värava.

Macbeth: Too kõik mu juure.

Pärast kuuleme, et need on kaks mõrtsukat, kellega Macbethil läbirääkimisi Banquo tapmise asjus. Nii oleks pidanud olema:

„Too nad mu juure.“

Ei tea, kas on tegemist trükiveaga tõlkijal ees olnud tekstis või eksitusega selle lugemisel, kui seisab lk. 90:

Macduff: Näe, kes tuleb säält?

Malcolm: Kaasmaalane, ent mulle teadmatu.

- Rosse ilmub lavale.

Macduff: Mu ühalahke onupoeg, hääd jõudu.

Malcolm: Ei tunne teda: — helde jumal, vii
meilt ruttu võõrdumuse põhjus.

Rosse: Aamen.

Minul käepärast olevates tekstides seisab:

Malcolm: I know him now, etc., s. o. „Nüüd tunnen teda.“ Seda võib oodatagi. Ainult siis on järgneval mõtet. Malcolm tundis Rosse'i enamalt ülihästi (vt. lk. 17:

Duncan: Kes tuleb säält?

Malcolm: See väarikas taan Rosse.).

Nüüd, olles elanud hulk aastaid Šotist eemal, ei tunne ta Rosse'i esiti ära, siis aga lausub, et nüüd teda tunneb, ja soovib, et kaoks nende võõrdumuse põhjus, s. o. Macbethi hirmuvalitsus Šotis. Selle väga sooviga ühineb Rosse, lausudes „aamen“.

Lk. 44, Macbethi kõneluses Macduffiga lossi õues hommikul pärast kuninga tapmist, loeme tõlkes:

Macbeth: Ma viin teid tema kambrisse.

Macduff: Ma tean,

see tüli teile rõõmustav, ent tüli

see teile ometi.

Macbeth: Töö arsti rõõmukaim toob valukihkeid.

Siin on ta uks.

Eelviimane lause kõlab küll luuleliselt, kuid ta mõte (kui seda vaevaks võtta täpsalt mõista) ei sobi olukorraga ega vasta originaalile. Kui Macduff vabandab end tülina pärast, mida ta valmistanud Macbethile oma varajase ilmumise, siis Macbeth vastab viisakusele viisakusega: „The labour we delight in physics pain,“ s. o. „töö, mida teeme heameelele, tasub („arstib“; physics) iseenese vaeva“.

Ebamäärane ning sisutu lause on antud lk. 59:

Macbeth: Oo, skorpione tulvab minu hing, mu naine! elus Banquo, vaba Fleance!

Lady Macbeth: Kuid looduspilt ei igikestev neis!

Originaalis on antud väga ilmekas ning algupärane kujutelm: „But in them nature's copy's not eterne.“ Näib, nagu oleks täpsalt tõlgitud (copy — pilt), aga ometi on tegemist arusaamatusega. Shakespeare'i julge metafoor on võetud kohtukeelest. Copy = copyhold tenure (which ends at will or at death). Nii siis oleks lause mõte: „Ega neil ju ole sõlmitud loodusega igavene leping“, s. o. nad on ju surelikud, neid võib tee pealt eest koristada! Et see on kõnealuse lause mõte, ilmestub ka järgnevalt (lk. 60):

Macbeth: Tule mähi

kaastundva päeva silm, õõ sõgestav

ja sünk, verdvõidva salakäega kiirelt

kustuta, karesta suur leping, mis

nii kohutav!

Macbeth jätkab siin oma naise metafoori, — muidu oleks see lause raskesti seletatav. (Olgu muu seas tähendatud, et rohked kohtukeelest võetud fraasid Shakespeare'i keeles on andnud põhjust teatavaks olefuseks, nagu oleks ta olnud mõnda aega ametis mingis advokaadikontoris. Muidugi on see täiesti põhjendamatu hüpotees, nagu palju teisigi Shakespeare'i-müüte.)

Ka lk. 65 näikse olevat tegemist mõninga arusaamatusega. Esiteks lady Macbethi sõnad mehele:

Oo vapper vaim,

see sinu hirmu enda kujutis,

see sama õhutõmmat puss, mis olla

sind Duncanile viind.

Siin võiks ju võtta „vapper vaim“ ironiliselt (= argpiüks), kuid see ei sobi hästi eelnevaga ega üldse lady Macbethi tooniga enda mehe vastu. Originaalis algab see koht hüüdega: O proper stuff!, mis tähendab sama kui harilikum stuff and nonsense, s. o. (rahustavalt) „Oo, tühi kõik!“ Et siin on oldud veidi hooletu teksti mõistmisel, selles arvamuses kinnitab meid ka paar rida allpool:

Häbi, häbi!

Miks väänad lõusta nii? Ju lõpulistöö,
ja sina vahid tooli.

See on ju hoopis arusaamatu. Mis töö võiks olla lõpu? Originaalis seisab:

When all's done,
You look but on a stool.

Siin on ju ilmselt mõeldud: mida sa siis õige kardad? Lõpupeude lõpuks sa vahid ju vaid tühja tooli!

Sellele järgnev Macbethi vastus on samuti ebamäärane:

Kuid palun, vaata! näe! sää! Väida veel!
Või ma sust hoolin! Kui võid noogutada,
siis räägi ka! Kui surnukamber, haud
ja kabel läkitavad maetuid maale,
haudvõlvid, kooljaruum pea ablastuvad
kui raisakullimaod!

Küll on siin ka originaalis antud pilt veidi ootamatu:

If charnel-houses and our graves must send
Those that we bury back, our monuments
Shall be the maws of kites.

Selle jõhkrakõlalise lause mõte on arvatavasti lihtsalt see, mida ta otsekohe ja esmajoones tähendab: kui hauad ei pea kinni surnuid, siis saagu raisakullide maod meie matusepaikadeks, s. o. söötlem pigemini oma surnud raisakullidele!

Järgmisel leheküljel ei või ka hästi leppida, kui the baby of a girl on tõlgitud „piiga sohilapseks“. Mitte üksi kogu konteksti mõte, vaid ka lihtsalt see fraas ise ei või tähendada minu arvates sohilast (selle jaoks on Shakespeare'il hoopis jõhkramaid väljendisi). Lugeses originaali kontekstis seda lauset võiks mõista kõige pealt lihtsalt: „sõitle mind väikeseks tütarlapseks.“ On aga üsna tõenäoline, et the baby of a girl tähendab tütarlapse nukku, nagu seletavad mitmed kommentaatorid. (Vrdl. King John III, 4, 57—58:

If I were mad, I should forget my son,
Or madly think a babe of clouts were he.)

Leiduks veelgi üht-teist õelda mõne tõlkekoha puhul (näit. lk. 31: tal olla toidukorraaldajaks; lk. 90: Oo, see vestlus näib tühine, ent liiga tõsi; lk. 84: mida olete, ei suuda muuta minu mõtteid j. m.).

Ei või aga jätta mainimata kohta lk. 100, kus tegemist on üldmõttest arusaamist eksitava tõlkega. Rääkides doktoriga ja Seytoniga samal ajal ja rõivastudes võitluseks pöördub Macbeth mõnes lauses ohvitseri poole, kes on talle abiks raudrüü selga-

ajamisel, ja mõned laused on määratud arstile, kellega Macbeth heidab sünget nalja. Originaalis käib lause „Pull't off, I say“ ilmselt mõne rõivastuseosa kohta, aga tõlkes seisab lause „Taud metsa, käsin,“ mis ei sobi ka teiste arstile määratud sõnadega.

Ei saa ka hästi leppida sellega, et lk. 51 on pandud hoopis vale mõte juba mainitud vanakese suhu. Lugesdes sõnu:

Önn kaasa! ikka noile taevavalvust,
kes vabastavad õigemeelseid halvust!

võiks arvata, et vanake tunneb kaasa tõrkujaile ning mässusepitsejaile (Macduff, kes keeldub minemast osa võtma Macbethi kroonimispeost), kuna originaalis on vastuoksa: vanake õnnistab neid, kes on valmis leppima ja lepitama isegi vaenlasi, nagu seda kavatses teha Rosse.

(God's benison be with you; and with those
That would make good of bad, and friends of foes.)

Tahaksin veel osutada näidendi lõpus esinevale kohale, kus minu arvates tõlge on ekslik võrreldes algteksti sõnalise kui ka mõttelise tähendusega. Äsja kuningaks kuulutatud Malcolm'i lõpp-sõnades loeme (lk. 110—111):

... tarve
maalt pakku pagend sõpru koguda,
kes valvsa hirmuvalitsuse püünist
saand vältida, ning koolnud lihuniku
kaasmäratsejad julmad tabada
ja kuninganna kuratlik, kes näib —
nii jutt — end elult röövind ägedal
ja kiirel käel; jne.

Tundub imelikuna, et Malcolm teeb kavatsusi selleks, kuidas tabada kuninganna, kes juba surnud mõni aeg tagasi. Et lady Macbeth on surnud, seda teab Malcolm mitte kuuldusena, vaid kindlasti. Tuleb ta ju Macbethi võidetud lossist (vrdl. lk. 107: „vürst, sisenege lossi“). Oletatav on vaid lady Macbethy enesetapp. Vastav koht originaalis on lihtne ja kergestimõistetav:

Producing forth the cruel ministers
Of this dead butcher and his fiend-like queen,
Who, as 'tis thought, by self and violent hands
Took off her life;

s. o. „tabada selle koolnud lihuniku (= Macbethi) ning ta kuratliku kuninganna julmad abilised“ jne.

Olen ehk veidi liiga üksikasjaliselt peatunud tekstipeenustel, kuid need kerkiavad paratamatult üles iga sellelaadilise tõlgeteose juures. Kordan veel, et üldiselt on „Macbethi“ tõlge ka puhtfiloloogiliselt vaatepunktilt enam kui rahuldavalt õnnestunud. Ma ei taha jätta ka veel toonitamata, et Shakespeare'i teosed ei ole mitte määratud surnud lahkamisobjektiks filolooginoale, vaid nad on kõige pealt ikkagi elav luule. Ja seda on ka käesolev tõlge.

Tahtsin ainult tagasihoidlikult tähendada, et leidub lugejaid, kellele püüd, mõista võimalikult täpsalt luuletaja iga sõna või fraasi tähendust, ei tarvitse sugugi olla takistuseks nautimast teose luulet.

Joh. Silvet (Schwalbe).

Minu tõlkele on tehtud au teda sõeluda sama täpsusega, kui oleks olnud tegemist usklike hingeõndsust mõjustada võiva piibli-eestindusega, ja mõnan, et tulemuseks pidi olema mõnede erivuste leidmine võrreldes kooli- ja osalt muude ametlike kude väljaannete tekstiga ja tähelepanu juhtimine mõnede kohtade erisugusele interpretatsioonile minu poolt. Hr. Schwalbe on jälgendamiseväärtse hoolega vaadelnud siin käepärast olevaid Shakespeare'i kommentaare ja loomulikult leidnud rea erijooni, sest et ma oma tõlget kunagi pole kavatsenud tavalise eksamitraditsiooni täpsa peegeldusena. Toonitan, et olen võtnud endale vabaduse seal, kus see minu arvates oli loogiliselt ja filoloogiliselt vastuvõetav, valida see müanss, mis tundus kõige enam sobivat üldlaadiga. On ka võimalik, et ma näit. värsiehituse ja üldmulje huvides kaldusin kõrvale väitekirja-tsitatidele sobivast täpsusest. Näitena, kuidas seda meetodit võrratult suuremas ulatuses ja hoopis paremate tulemustega on juba varemni tarvitatud, nimetan prof. Suits'u tõlgitud „Childe Haroldi jumalaga-jättu“. Ma ei julgenud minna nii kaugele, vaid olen piirdunud enda arvates minimaalsete teisendustega. Pean aga toonitama, et kuigi olen nõus faktiga, et mõnel pool olen sellisel moel kaldunud kõrvale originaali pisidetailidest, näib minul kaugelt kaaluvama osa arvustaja poolt esitatud juhtude puhul küllaltki õigustavaid väiteid enda interpretatsiooni kasuks ka siis, kui tulda välja akadeemilise tekstikriitika võtetega. Ma ei väida, et minul oleks monopol Shakespeare'i mõistmiseks, ja et kõik teised kommenteerijad oleksid eksiteel, kuid oletan esitamiseõigust enda vaadetele, kui need põhjenevad küllaldaselt loogilisel argumentatsioonil. Shakespeare'i uurimises on veel väga palju lahtisi kohti, ja näib, et mõnigi tähelepanelik ja tolaeagse keele ja meelega teataval määral tuttav lugeja võib siin üht-teist avastada.

Olen tõesti tarvitanud üsna mitmesuguseid tekste, osalt rännakute tõttu hädasunnil puudulikke, millest võib olla sisse jäänud paarikolm „omapärasust“, mida ma siis hiljemini ei muutnud, osalt sellepärast, et esimese foolioteksti rohked küsitavused tegid meele väga skeptiliseks selle kohta, mis on „ortodoksne“. Ei saa süüdistada arvustajat erilises ebakainuses, kuid leian, et ta pisut liialt usub seda, mis enne teda öeldud ja osalt mugavuse tõttu „aktsepteeritud“. Ma ei ole kavatsenud ette valmistada uut pööret loovat „Macbethi“ kommentaari, kuid mõned enda tõlgitsused esitaksin isegi mr. Percy Simpson'ile Oxfordis. Teiste suhtes tarvitan hr. Schwalbelt saadud „diktaatorlikke“ õigusi.

Ma ei tea huupi, kust väljaandest nimelt ja kuidas kahe-kolme aasta eest sain teksti, milles paaris kohas üks või kaks tähte erineb üldtarvitavast kujust. Nii on minul äärmiselt ees olnud (hõlju-nud?) „not“ pro „now“, „cold“ pro „old“; ; The labours we delight in in physics pain“ pro „The labour we delight in physics pain“. Nendegi paari eriversiooni kasuks on minu arvates osalt öelda mõndagi, nii et ei ole täiesti õigustamatu mõne tarvitamine joone all tõenäolise oletusena, kuigi neid otse ingliskeelses teksti võtta näib julge — sellele vaatamata, et tavaline tekst sisaldab terve rea puht-hüpoteetilisi vorme, mida esimeses foolios ei leidu. Täheandan, et just J. Schwalbe poolt tsiteeritav koht, mis

peab tõestama Malcolmi väga lähedast tutvust Rosse'iga, ei tohiks tulla üldse arvesse, sest seda peetakse üsna laialt hilisemaks interpolatsiooniks, minu meelest täiesti põhjendatult.

Taan Rosse'i nimi esineb just mitmes suurte soliidisusepretensioonidega väljaandes minu poolt tarvitatud kujul ega tohiks olla kuidagi võõristav. Lavamärkuste suhtes võtan endale samad väbädused Shakespeare'i väljaandjate kui need Shakespeare'i suhtes. Olen tagasihoidlik žestide jms. vihjamises, sest et puudub autentne alus.¹⁾

„Mul meeles aastaid kümmet üheksa“ on stililiselt vist enam kui õigustatav. Inversioon on siin rahvapärane nagu originaal, ja rütm parem kui „kümnet seitse“ või „seitsekümmend“ („aastaid“ + need sõnad teeksid teksti monotoonseks, sest kõik on kahesilbised). Vanake ei esine hiljemini üldse enam ja on rahvatraditsiooni kehastajaks. Ta peab olema väga vana. Seda ta on nii minul kui Shakespeare'il. Aritmeetika ei või siin olla olnud väga täppis ja kogu laad on muinaslooline. Halvem on juba: „kes vabastavad õigemeelseid halvust“ samas stseenis. *Horribile dictu* — see on teadlik muutus endisest väga täpsast, kuid esteetiliselt ebarahuldavast tõlkest. Hr. Schwalbe tõlgitsus ei näi täiesti paika pidavat, sest loomulikult mõtleks vanake „halbade“ all oletatavaid mõrtsukaid Donalbaini ja Malcolmi, kellest varemini jutt, mitte vaprana ja vouruslikuna tuntud Macbethi. Siiski on see arvatavasti kõige julgem teadlik kõrvalekalldumine minu tõlkes. Esteetilised kaalumusused on siin viinud liiga kaugele, isegi värsitõlke kohta (kuigi viitan enne mainitud näidet).

„Harper — harpier — harpy.“ Oxfordi sõnastiku peatoimetaja dr. C. T. Onions ei julge tõlgitsust „harpüia“ anda teisiti kui küsimärgiga, sest üks ole ju puht-tüüpograafiliselt suur vahe „harpy“ ja „harpier“ vahel. „Harpier“ on foolios leiduv kuju ja mõnigi väljaandja teeb sellest enam sarnaneva „harper“, mis ei näi minulte kummaline, arvestades üldist aurusegast nõia-atmosfääri, mis võimaldab kõige heterogeensemaid kujustikke.

„... mida jätkame te loaga, emand.“ Siin oleks ehk olnud pausi tähendamiseks soovitav mõttejoon. Punkti ma ei oleks tarvitanud, sest vähemalt minul on mõeldud kahekoradne sisu — esiteks sõnasõnaline tähendus, et Duncan tõesti küsib pereemandalt luba enda armulikkuseks Macbethi vastu (seda tuleks muidugi võtta ainult üllivisakusena), ja teiseks sellega ühes käiv käe pakkumine leedile. Just vahemärkide tarvituses peab „Macbethi“ puuduliku tekstitradiitsiooni juures oletama lapsusi, ja mõttejoon või koolon annaks inglise keeles täpsalt sama nüansi. Ma ei ole siin sugugi julgem kui mõnigi nimekas ja tunnustatud Shakespeare'i uurija muudel puhkudel, ja mulle näib, et sisu paraneb moel, mis ei ole autorile võõras. Sellist menetlust olen tarvitanud veel paar korda.

¹⁾ Arvustaja toonitab minu tõelisi või oletatavaid hajameelsusi. Arvustuses leidub minu rahulduseks samasugust hajameelsust, m. s. väites, et põrguvahi kõne olevat üks kahest ainukesest näidendi proosakohast. Tal unub mõni esmajärgulise kuulsusega koht „Macbethis“ — tühiasi, kuid praeguses seoses vist ikkagi mainimisväärne.

„He should have cold (pro old) turning (of) the key.“ Õeldagu selle teksti kohta mis tahes, kuid ei või öelda, et ei ole seiku, mis toetavad seda. Grammatiliselt on „cold“ attributiivse adjektiivina samuti omal kohal kui „old“ (vrd. „ample“). Vahe seisab ühes tähes, mis võib olla trükkiviga, nagu ülisageli analoogilistel puhkudel, ja kontekstiga sobib kõik eriti hästi. Põhjapoolses Invernessis pidi just sellel marusel õöl olema õige külm, ja voodist tulev poolpurjus väravavaht pidi vist kõige pealt märkama just seda. Hiljemini ta vihjabki külmust, nagu hr. Schwalbe tähendab õigussega. Minu arvates toetab see vormi „cold“. Seega siis: „Isegi kui oleksin sama vägev mees kui pörguvaht,¹⁾ oleks mul praeguse ilmaga külm võit pöördä.“ Mõtet on sellel tekstil enam kui küllalt. Kui oleksin ainult tekstikriitik, jääksin pool-kahtlevale seisukohale. Üldisemalt vastuvõetud tekst näib minule pahameele väljendusena pisut nõrk.

„... taskurätte küllalt omandatud.“ Siin kiirkõnelist elliptilist lauset oletada, milles nominatiivpronoomeni puudub („have napkins enough about you“) on võib olla julge²⁾. Igatahes ei ole ma näinud uneski, et talupoeg oleks taskurätte varastanud, ja mulle näib, et minu tõlke tähelepanelikul vaatlusel peaks sellest välja loetama midagi muud. „Omandama“ ja „varastama“ pole sünonüümsed. Tõsi küll, just siin, väravavahi laiasuulise kõne imiteerimisel olen stiilitsevalt vaba, kuid loodetavasti mitte absurdne.

„Au ent tõsisem...“ Minul puudub üks nüanss, mida vabandagu värsihädad, mis vähem tähtsates kohtades mõnikord sunnivad edasi libisema, kuna tsentraalsed kõnelused nõuavad peatähelepanu. Eitan arvustaja loomispsühholoogilist oletust. „Earnest“ ei saa juba komparatiivse tõlke tõttu olla „tõsisem“, sest minul „tõsisem“ = „tõelisem; kaaluvam“ < „greater“. Tõlkija mentaliteeti tehakse liiga algeliseks.

„Nature's copy.“ Jätkasin Dorothea Tieck'i ja Gundolf'i traditsiooni, mida toetab rida kohti „Macbethis“ (näit. teine vaatus, kolmas stseen: „Shake off this downy sleep, death's counterfeits“... „up, up, and see The great doom's image!“). Mõttetuks ja ebamääraseks ei saa „copy“ = „image“ kuidagi lugeda, sest „nature“ oleks siin eht-shakespearelikult „elu“ ja „nature's copy“ umbes = „the embodiment of life“.

„O proper stuff“ — „Oo vapper vaim“ jne. Iroonia, sarkasm ning kõik pilke nüansid leiduvad leedi Macbethi kõnedes mehega seal, kus naine tahab viimast õhutada tegudele (näit. väga kibele pilge esimese vaatuse seitsmendas stseenis: Was the hope drunk, Wherein you dress'd yourself? hath it slept since? And wakes it now, to look so green and pale At what it did so freely?). „He is proper stuff, he is real stuff“ tähendab täiesti üldiselt umbes: „Ta on tubli mees, ta on eeskujulik poiss“, kuigi ei või öelda, et toon oleks niigi familjäärne kui teises siin antud eestikeelses tõlkes. Just enne seda ütlust küsib leedi kuningalt: „Are you a man?“ = „Kas oled mees?“ Macbeth vastab: „Ay, and a bold one“... = „Jah, ja pealegi julge mees.“ Näib täiesti

1) Vrd. „if“ ja „though“ suhet.

2) Säärased detailed on tõlkijad nähtavasti üldse erinevate võetega, iseäranis kui need ei ole üldmulje jaoks tähtsad. Gundolf teeb samast asjast küsiva lause [minul: „you have“, temal „have you“, tegelikult „have“].

loomulik selle järele sõnu: „O proper stuff!“ mõista ironilise vastusena eelmisele. Sellele järgneb peaaegu otsekohe: „Shame itself!“ Arvustajal jääb see kõik tähele panemata.

„When all's done, you look but on a stool!“ Nagu eelmises kohas, olen ka siin jälginud enda (tavalisest küll keerulisemat) interpretatsiooni. Et siin võib olla tegemist kõnekäänuga: „When all is [said and] done“, on täiesti tõi, kuid sama tõi on ka see, et samad sõnad võivad tähendada lihtsalt: „Kui kõik on tehtud.“ Arvustaja ei näe, mis võiks siin olla tehtud. Minule näib see ilmne. Macbeth ja ta naine on nüüd oma auahnitsuse eesmärgil, kroonimispeol, mil võiks juba hakata loorberil puhkama. See, et Macbeth teeb seda nii arusaamatul moel, võib leedi eksalteerunud südant pahandada. Ta häbistabki meest. „Oleme lõpule saatnud oma raske töö ja võiksime esineda väärikalt, kuid sina ei oska teha muud kui vahtida hullunult tühja tooli.“¹⁾ Äärmiselt terava, grotesksuseni ulatuva sarkasmina oleks see lause kooskõlas kogu selle kõnega ja sanuti interpretatsiooniga, mis annan sõnadele: „O proper stuff.“ Minule näib, et selline käsitlus süvendab selle koha psühholoogilist sisu. Nii siis ei oleks see mitte ainult lai, järsk märkus kuningale, et ta „lõppude lõpuks ainult vaatab tooli“, vaid siin näib olevat teravalt rõhutatud ka seda, kui ebakohane on seesugune toiming just praegu, parimate saavutuste momendil. Oletan, et Shakespeare oli küllalt komplitseeritud mõttelaadiga selliste assotsiatsioonide kuhjamiseks.

„Kui surnukamber, haud“ jne. = „Kui [juba juhtub sellist õudust, et] hauad sunnitakse surnuid meie peale välja saatma, täituvad matuspaijad [meist] varsti otsekui aplad raisakullimaod [sest siis ei ole inimestel maa peal enam elu].“ See on minu arvates hirmuhüüatus. Sellele järgnebki leedi hõik: „What! quite unmann'd in folly?“ See sobib vägagi hästi. Pealegi näib see sundimatult vastavat sõnajärjekorrale: „Our monuments Shall be [like] the maws of kites“ pro: „the maws of kites Shall be our monuments“. Mõlemad sobivad meetriliselt, ja „shall“ „will“ tarvitamine oli Shakespeare'i ajal õige vaba. Ei ole põrmugi tõenäolisem oletada absoluutset samasust kui ainult võrdlust, sest luulekeeles on mõlemad täiesti tavalised. Pealegi esineb just Macbethi enda kõnedes samasuguseid suure üldhävingu mainimisi ühenduses hädahüüdudega tema isikliku saatuse puhul, näit. III, 2: „But let the frame of things disjoint, both the worlds suffer, Ere we will eat our meal in fear.“ või V, 5: „I 'gin to be aweary of the sun, And wish the estate o' the world were now undone. — Ring the alarum — bell!“ jne.

„The baby of a girl“ — „piiga sohilaps“. Onionsi järele tähendab „baby“ siin väikest last, kuigi „babe“ (nagu m. s. ka Schwalbe tsitaadis) võib märgistada nukku. „Girl“ suhtes lähevad arvamised lahku. See võiks näiteks tähendada noorukest ema, kuid on ilmne, et harilik tähendus pole võimatu. Seega oleks siin autoril üks sohilast tähendav väljend muile lisaks! See, et suurest soost Macbeth ei taha olla „bastard“, kelle kohta ei maksa rüütlikoodeks, on kooskõlas muuga. Miks ei peaks sobima ühte kaks halvutavat mõistet — lapse väetimus ja sohilapse alaväärsus?

1) Pisut maad hiljemini vt. : „Unmann'd in folly!“

„Pull't off, I say.“ Selle koha julge metafooriline keel õigustab minu arvates minu tõlgitsusviisi. Tugeva affekti puhul muutub kujukeel karglevaks. Ka teine seletus on võimalik, sest koht on ebamäärane. Saksa „klassilisist“ tõlkijaist on Dorothea Tieck hr. Schwalbe arvamisel, kuna Gundolf jätab asja ettevaatlikult lahtiseks. Eelistasin selgust teatavas minule vastuvõetavana tunduvast suunas.

„Kuninganna kuratlik“ jne. Hr. Schwalbe loeb: „the cruel ministers of this dead butcher and is fiend — like queen“. Minul on käepärast kolm väljaannet (muu seas The Arden Shakespeare), kus sõna „butcher“ järele tuleb koma, mis teeb minu tõlgitsuse tõenäolisemaks. Sisuliselt näen asja nii, et Malcolmil on olnud väga vähe aega. Just enne seda, kui teda paluti siseneda lossi, kuulis Macduff Macbethi võitlusmüra ja sööstis tema poole. Võitlus võis vaevalt kesta kaua, ja otse peale lõppu ilmub võitja, kões Macbethi pea. Alles nüüd hakkab noor kuningas seisukorda kaaluma. Pean ebatõenäoliseks, et tal oleks situatsioonist täieline ülevaade. Ta teatab, et tahab saada kuninganna kätte elavana — või surnuna, kui see, nagu väidetakse, on rõõvinud eneselt elu.

Nii võiks sõeluda edasi ka arvustajal ainult põgusalt puudutatud kohti. Üldiselt tahab ta mind liiga kategooriliselt siduda koolitraditsiooniga, mil on ju oma väärtus, kuid millesse võib suhtuda kriitiliselt, arvestades seda, et Shakespeare'i ülielav fantaasia sagedasti mängis kaugete assotsiatsioonidega, mida seletajad võivad loota ainult teataval määral kätte saada. Shakespeare'i hinge pole näinud keegi — muidu poleks shakespearoloogia enam kuigi problemaatiline ala. Oleks vist olnud lõpptulemusile kasulik, kui hr. Schwalbe, keda minul muide on põhjust tänada mitme tähelepaneliku märkuse eest, oleks pisut teravamalt pidanud silmas seda maailma ja Shakespeare'i asjade suurt vaieldavust ja kombinatsioonirikust, selle asemel, et oletada, et minul oma tõlgitsuste jaoks puudusid põhjused. Arvustuse filoloogilise osa „tagasihoidlikkus“ oleks siis vist muutunud reaalsemaks ja arvustaja oleks leidnud, et kuigi ma mõistan tervet rida sõnu ja fraase teisiti kui tema, ei tarvitse see olla takistuseks neile, kes soovivad ligi pääseda Shakespeare'i tõelistele kavatsustele. Muide, soovitan hr. Schwalbel tutvuda teiste keelte Shakespeare'i tõlgetega, et täpsamalt uurida, kas stiili ja sõnasõnalisuse ideaalset ühendust on kunagi leitud. Ka akadeemiline filoloog peab värssse tehes loobuma tähttähelisest meetodist — mis ei oleks halb ka värsside arvustamisel.

Ants Oras.

Ivan Turgenev: Aadlipesa. Vene keelest tõlkinud Henrik Visnapuu. 1927. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus. 292 lehek. Hind 1 kroon 50 senti.

Kui oma ajal olime vägivaldselt seotud Vene riigiga, ühiskonnaga, siis tilkus ka ses vägivaldses olekus värsket sulatisena meie hingeellu midagi vaimsest Venest. Ja seda ei tahagi küsida välja. Eriti Kesk- ja Põhja-Venemaa loodus sarnaneb suurel määral kodumaa loodusega. Maastiku ehitus, taimestik, loomastik, õigkatusega talumajad, kümnekilomeetriliste vahemaade järele mõisad, talupoeg, kes samuti töös higitseb, sest kann loodus ei ole kuigi lahke. 12—15 aastat tagasi oli tõesti rohkesti sarnasust, vähem on seda nüüd. Kuid lähem minevik elab meis jõuliselt, ja sellepärast on huvitav tõmmata mõningaid paralleeljooni.

Rass on muidugi teine ja sellest ka hingeelus suur erinevus. Kuid mulle tundub ikka, et vodkaga immutatud venelane on meile lähem kui veini rüüpav prantslane, itaallane või ihne ja kuiv sakslane. Kaua-aegne naabus on tekitanud Vene ja meie vahel ikkagi midagi ühist, mida aimad õhus, mis tungib kõikjalt läbi otsekui eetrilaine.

Ja kui tänapäev lugeda Turgenev'i „Aadlipesa“ tõlget, assotseerub mõte: Suure hiiglase jõuetus ja väikese liliputlase jõuetus. Taas midagi ühist.

Turgenev lõi vene kirjanduses „üleliigse inimese“ tüüpi (Rudin, Lavretski j. t.). Selle tüüpi juured peituvad muidugi juba Puškin'i Oneginis ja Lermontov'i Petšorinis, kuid Turgenev andis talle tüüpilisema ilme, kiskus ta ümber mingi küürilis-heroilise oreoli. Selles tüübis peegeldus tolleaegse vene intelligentsi hingeelu, mille oluliseks tunnuseks oli tahtejõuetus. Need kaunihinged kõnelesid, harutasid palju ning alati ja sellega lõppes kõik. Nad ei suutnud omale isegi ilmavaadet kujundada. Neil oli palju ideid, nende aju kubises abstraktseist mõttest, süda oli tulvil täis küürilist joovastust — kuid teostada ei suutnud nad midagi. Äärmine passiivsus pidurdas nende hingeelu rühkivaid jõude.

Keskustelu — selles väljendus kogu nende sisemine maailm, õieti kogu elu. Lubage osundada Turgenevit:

„Polnud mõõdnud veerand tundigi, kui oli tõusnud nende vahel vaidlus, üks neist lõppematuist vaidlustest, milleks kõlbavad vaid venelased. Igaüks oma seisukohalt, peale pikaajalist lahusolu, mis kumbki oli veetnud oma eriilmas, võimetud selgesti mõistma nii võõra kui ka oma enese mõtteid, haarates kinni teise üksikuist sõnadest ning vastates ikka samade lausetega, vaidlesid nad kõige abstraktsemate ainete üle, — ning vaidlesid nõnda, nagu oleks see olnud nende elu ja surma küsimus.“

Umbes 60—70 aastat peale nende ridade kirjutamist, kui endise orirahva kirjanduse sinilind elavamalt tiibu hakkab saputama, pistavad pea ta tiiva alt välja samasugused üleliigsed inimesed. Need on eestlased. Mis on neil ühist vene aadlikkudega, kelle passiivsus oli tingitud võib-olla ülimugavast elust ja tulunduslikust küllusest, mis teeb inimese laisaks nii vaimliselt kui füüsiliselt? Kuid nimelt hingelaadilt samasugused noorukesed kõnnivad ringi Tallinna ja Tartu tänavail, kuigi nende isaisad veel küürutasid kupja nübliku ees. Ons see tahtejõuetuse-, passiivsusevaim pärit vahest orjahigi allikast? 700-aastane selgroo rooskamine võib õudse varjuna, painajana elada vaba lapselapse ahistatud hinges. See on mingi tõbi või hingesse sulgunud omadus, mis paljugi ära määrab. Sel juhul on see midagi vastupidist sellele, millest sõltuvad Vene läinud sajandi aadlikkude passiivsus, ilmamure ja jõuetusehaigus. Aga veel üks küsimus, muigava paneva poolparadoksina: kas ei ole vene kirjanduse mõjul hakanud elama meil too passiivne tüüp? See on vähe usutav, kuid vaevalt ka sõnade õhkuloopimine.

Sellepärast — kui tahan kõnelda passiivsest inime tüübist eesti kirjanduses, siis ei pääse ma mööda Turgenevi üleliigseist inimesist. Ja meil on neid tüüpe palju, kelle hingeelus leidub rohkesti passiivsuse, ilmamure ja tahtejõuetuse sümptomeid, kes armastavad väga sõnu, ilusaid lauseid, unistuselosse ja abstraktseid ehitisi. Esimesena ilmub näitelavale Kreutzwald'i Lembitu, siis järgnevad Tuglas'e Felix Ormusson, Metsanurga Märt Klaos ja Taavet Sooveré, Oskar

Lutsu Arno Tali, Toomas Haava, Andres Süvalepp, Juhan Metslang, Jakobson, August Gailit'i kirjanik Morin, Richard Rohu Herbert Helt, Hellmuth Haab, Taavet Dreverk, Jaan Kärneri Olaf Amos ja Aino Kallisto, Karl Rumor'i rändur lumiste kõrguste poole ja dr. Morn, Reed Morn'i Ellu Romeldi ja Leo Anveldi Rein Endise. Kuid miks ei peaks arvama nende hulka ka Pedro Krusten'i Timmi Komistet? Tammsaare üliõpilastejutustisis on terve rida sääraseid mees- kui ka naistüüpe ja mööda minna ei saa samuti ta jutustise „Varjundid“ peategelasest. August Mälgi juttudes ja romaanides on rohkesti säärast vaimu ja tegelasi, kes kannavad oma seljas tahtejõuetuse-kimääri. Peet Vallak on andnud sest tüübist traagilise lõustaga karikatuuri jutustises „Meeleheide“, kunstnik Reipolt'i näol. Ja kas pole vanahärra Nipernaadigi talvel passiivne ja maailmaga vastuolus, tahtejõuetu pessimist? Ja Aug. Jakobson'i üliõpilane Peterson?

On meilgi kirjanduses üleliigne inimene ja pole põhjust arvata, et tulevikus ei täiendata seda galeriid. Murrang meie noorsoo hingeelus on pikaajaline, on muutunud mingiks laastamiseks, mis ei lõpe nii pea.

Huvitav on sel puhul ääremärkusi teha, lugedes Turgenevit ja temaaegset vene kirjandust, sest see otsekui lohutab, kui näed, et ka hiiglane on põdenud aastakümned tagasi oma vaimuelus mingit põhjani haaravat jõuetusetõbe.

Ent millest räägib veel „Aadlipesa“ sisu? Paralleele ei saa enam tõmmata, sest jõuad asjadeni, mis liiga erinevad. Vene intelligents juurdles orjuseküsimumuse kallal ja tugev huumanne vool oli vihane orjuse vastane. Ka Turgenev tegi selle küsimusega rohkesti tegemist, kuid „Aadlipesas“ on sellele vaid vihjeid. Romaan käsitleb puhtal kujul aadlike elu. Seepärast on tänapäev, mil sotsiaalne kunsti mõistmine ehitab enesele tugevaid baase, õige võõras ja „ajalooline“ meile see mäljöö, kus liigub Turgenev.

Tüübid, kellele kuulub autori sümpaatiat ses romaanis, on — Lavretski, Lemm, Liisa. Need kannavad hinges seda valusat pessimismi ja ilmmamuret, mida tundis Turgenev ise, ja samuti müstikat, mis omane vene hingele. Panšin, Marja Dmitrijevna, Varvara, Gedeonovski — need on tüübid, kes hallis elus sagedamini ette tulid. Üldinimlik tüüp on näiteks Panšin, karjerist — riigiametnik, kes püüab kõikidega hästi läbi saada. Salajast ironiat on valutat kirjaniku lausetesse, kui ta kõneleb pooltotrast Gedeonovskist ja jabur-hellast Marjast. Pooliti ironiseerides on ta teret seda aadlike loomaaeda tabavalt nimetanud „Aadlipesaks“!

Turgenev oli suure mõistusega isik. Aga ta mõistuselaadis ei olnud midagi revolutsioonilist. Tema mõistust on võrreldud Renan'i omaga, tänapäev võiks teda võrrelda vahest veel Anatole France'i suure ajuga. See mõistusehiiglane imes endasse väga palju, ja ta aju labürintides leidis aimamata varandusi. Kuid see mõtete ja teadmiste mass oli staatiline. Turgenev on vaatleja igal juhtumil. Isegi ta kujudes, nagu tähendab tabavalt prof. Ovsjaniko-Kulikovski, pole dünaamikat, mis oli omane näiteks Tolstoile, vaid need seisavad liikumatult otsekui toredad maalid kuskil kunstimuseumis. Turgenev oli kunstnik, kes püüdis olla võimalikult objektiivne. Ja see on tal tihti haruldaselt hästi õnnestunud. Tema „Aadlipesa“ on üks paremaid romaane, kus — tarvitamata analüüsi — sünteetilisel teel on loodud kujud, mis elavad omaette sügavat elu. Kui vähe on näiteks antud

Liisa hingeelu analüüsi, kuid lugejale saab ometi selgeks ta müstiline hingelaad. „Aadlipesa“ kontuurid on selgejoonelised ning plastilised ja tasakaal väljendusepüüu ja vormipüüu vahel kindel.

Kui kõneldakse udust ja ähmasusest Turgenevi puhul, siis ei väljendu see kindlasti mitte vormis. See udu hõljub teose vaimus, elavast sõnast imbub seda mõistust painavat eetrit, mis ähmastab meeli ning tundeid. Teatav unenäolisus, hoolimata näilisest realismist, valitseb „Aadlipesas“. Ja selle põhjusi tuleb otsida juba tolle vene realisti hingepooltest, mis on väljendust otsinud Liisa müstilises hingeelus. Kui tihti kõneleb viimane surmast, hauatagusest elust! Tuletagem meelde siin Turgenevi fantastilisi ja müstilise põhjaga teoseid nagu näiteks: „Klara Militš“, „Viirastused“ j. t. Haudadeluule, jube unenäoline fantastika heljub ka ta realistlikkude romaanide kohal. Vaevalt suutsid seda suurt vaimuiniimest rahuldada tegeliku elu küsimused. Ta mõistuse ja siseelu ulatus oli niivõrt lai ja põhi sügav, et koondas endasse tuhanded probleemid. See on huvitav ja mitmepinnaline mõtete ning kujutluste maailm, mis oli varjatud Turgenevi ajukoobastēs. Loomine on olnud talle väga raske, ja vaevalt on ta lõbu pärast ühegi rea kirjutanud, aga ta ei saanud teisiti.

Eksimatu kunstniku vaist on jahtinud teda ta loomingu teel ja kujuri rahulik meel. Igatahes tundub minule Turgenev sageli suure skulptorina, kes kaalutult kõlistab oma stiilivasarat. Sest tänapäevani on Turgenev eeskuju pakkuv stiilimeister. Ta oli üks neist vene kirjanikkudest, kes kõige enam kokku puutus prantsuse suurte stilistidega mõõdunud sajandist. Tal oli raske elada Venemaal ja ta veetis suurema osa oma mehepõlve Prantsusmaal. Sealt ka tema stiilikool, kus eritist teritust sai juba loomulikult arenenud vormivaist. Viimase tõttu kuulub ta säärase vormimeistrite hulka, nagu Flaubert ja Maupassant.

Kuid kogu oma prantsuslikkuse juures on Turgenev jäänud üdini venelaseks. Ta kannatab, vaevleb koos selle ahastava rahvaga. Sellega on seletatav ka, miks Lavretski, autori lemmik-tüüp „Aadlipesas“, on slavofiil. Turgenev ise tunnistas enese läänlaseks (западник), ja kõige ägedamalt väljendab ta oma Euroopa armastust romaanis „Suits“ Potugin'i näol. Lavretski aga on slavofiil heas mõttes, arenenud mõistusega ja südamega patrioot, kes rohkesti osa saanud ka Euroopast. Sest vaevalt tunnustas Turgenev läänuselikumist puhtal kujul, — ta süda kuulus ju Venemaale, ja südant esindabki sel puhul Lavretski.

On hea, et teose on tõlkinud Henrik Visnapuu. Tõlge on hingestatud ja Turgenevi habras, Jüüriiline, sealsamas painduv ning plastiline stiil on ka eesti keeles alal hoidnud oma turgenevliku jume. Tõlkija leksikon on võrdlemisi rikas, mis on ka suureks abiks, sest vene keel on leksikaalselt õige varjundirohke ning mitmekesine. Ennemini tuleb ikkagi eesti keeles sõnadest puudus. Ei saa kujutella kedagi teist, kes paremini oleks võinud tõlkida kõnealuse teose, sest Visnapuu, kes meie lüürikutest vahest kõige õrnem ja südamlikum, seisab õige lähedal Turgenevile, kelles tuikab õige tugevasti ka lüüriline soon. Järjekindlat võrdlust originaaliga pole võimalik olnud ette võtta, aga juhulised kõrvutamised tekstis on tekitanud veendumuse, et tõlkes ei esine ebatäpsusi ega lohakat eestistamist.

Turgenevist saaks pilt eesti keeles täielikum, kui tõlgitakse veel ta romaan „Vanemad ja lapsed“ (Отцы и дети). „Aadlipesa“ on küll õige esindav Turgenevi belletristlikus toodangus, kuid ta jätab ülevaate siiski poollikuks. Ei teeks kahju meie tõlkekirjandusele, kui ka nihilist Basarov eesti keeles oma tõekspidamisi kaitseks.

Ilmar Reiman.

Aino Kallas: Tähelend. Koidula elulugu. Soome keelest tõlkinud Friedebert Tuglas. Aino Kalda Kogutud teosed, VI anne. 1929. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus.

Aino Kaldale kuulub kahtlemata teene, et ta on Koidula meie kirjandusliku mineviku kuulsuste hämarikust toonud välja ja asestanud seisukohale, milles avanes juba võimalus käsitleda teda reaalsemalt, eriti kui võtta käesoleva raamatu kõrvale veel Gustav Suits'u toimetatud Koidula luuletistekogu vajalise täiendusena eelmisele. Ent Aino Kalda Koidula kuju ise on kõik muud kui reaalne kuju meie ärkusaja luuletajannast. Autor isegi nimetab Koidulat meie hiljutise kirjandusliku mineviku suureks võrdkujuks ja sellisena on teda raamatu kirjutaja ka kogu aja püüdnud näha ja meilegi kirjeldanud. Selles seisab Aino Kalda raamatu suur väärtus ja samal ajal ka suur puudus: ta on loonud meile võrratu võrdkuju, eesti kangelasneitsi, keda ta kõrvutab kahe neitsiga prantsuse minevikust. Kõlab ju nii kaunit, kui ajaloolist minevikku armastusväärsele kõrgusele kehitatakse, kuid lubatagu sellesse suhtuda ka skeptiliselt ning juba praegu, kus säärase skepsise põhjendamiseks puuduvad veel täiel määral needki andmed, mis on olnud kasutada Aino Kaldal kõnealuse teose kirjutamisel; on ju praegu veel lõplikult ilmumata Koidula kirjavahetus omastega, mis võiks anda kõige täielikumat materjali ehk ka vastupidise väitmiseks.

Kahtlused Koidula kangelasvõrdkujusse tekkisid nende ridade kirjutajas, lugedes tema kirjavahetust soomlase A. Almberg'iga, milles ilmneb meie luuletajanna naiselik koketus nii selgesti, et need omadused juba teda meile ligemale toovad kui tema kõrvupaigutamine olgu mõtteski Jeanne d'Arc'iga, mille juures tahes-tahmata meelde kerkib ülesvõtmise katoliku pühakute hulka. Kahtlemata näikse Aino Kaldalgi olevat põhjendatud tundmused oma mõne väite ebakindluses. Ja meie aeg tunneb sama suurt vajadust Koidula eluloo järele, milles oleksid rõhutatud ka tema inimlikud puudused, nagu on otsinud prantslasedki inimlikku Jeanne d'Arc'i.

Tahaksin eriti alla kriipsutada Aino Kalda järgmisi sõnu „Tähelennust“:

„Midagi sellele vastavat oli ta (s. o. Koidula) hingeliseski kokkuseades, miski sünnipärane teatraalsus, esinemishimu, liialdatud sentimentaalsus, rahutu edvistus kõige ta tõelise tundejõu kõrval“ (lk. 124).

Ja võtke ning lugege tähelepanelikult Koidula kirju Almbergile ning te leiata sealte rohkemgi, kui on öelnud Aino Kallas neis tagasihoidlikkudes sõnades. Igatahes tuleb Koidula eluloos jagada suuremat tähelepanu neile pr. Kalda poolt ka juba märgitud iseloomuomadustele, millest tahaksime eriti välja tõsta kõigile ärkusaja tegelestele nii suurel määral omaseid: teatraalsust ja sentimentaalsust. Ei tohi ju ikkagi unustada, et ärkusaja rahvuslikkus ise oli veel äärmiselt noor ning sellisena nõrk paänduma selles suunas, kuhu

viis ajavool, nagu näeme seda selgesti mitte üksi Koidula venna Harry Jannseni, vaid kõigi vanemasse ikka jõudnud ärkusaja haritlaste kui just mitte nende eneste, siis kindlasti vähemalt nende saksastunud laste juures. Nende isamaalikkusel oli ikkagi väga palju pühapäevast, mis kuuel nädalapäeval ei leidnud pea mingit tarvitamist.

Täiesti õieti märgib Aino Kallas Koidula teise valdavama iseloomu-joonena järgmist:

„On, nagu oleks Koidula saatuseks läbi kogu elu: olla ikka enesest tugevama, peamiselt tegelikuma tahtejõu juhitud — ja kasutatav.“

Seda juhitavust oleks pidanud Aino Kallas rohkem esirinda nihutama, kui ta kõneleb Koidula abielust ja oletab seda ebaõnnelikuks. Kuigi pr. Kallas tõestab viimast asjaolu väga mitmegei väljavõttega Koidula kirjadest ta õele Eugeniele, tuleks neid Koidula kaudseid kurtmisi võtta ettevaatlikumalt, pidades neidki kuuluvaks tema teatraalsusse. Teiseks tundub mulle, et Aino Kallas on võtnud liiga kergeusklikult omaks M. J. Eiseni vaatekohta Koidula abielu õnne suhtes. Eisen aga ei põhjenda oma oletust mingi tõsiasjaga.

Aino Kallas märgib oma raamatu 181. lk.: „Ootame draamat, — seda ei tule; põnevaid vastolusid, — ei kuulu midagi sellelaolist.“ Ja seda kindlat tõsiasja oleks tulnud arvestada märksa rohkem kui paljaid oletusi õnnetust abielust. On ikka liiga vähe neile rajada lõpptulemus, nagu teeb seda M. J. Eisen: „Mees täieline materialismi ja proosa jünger, noorik idealismi kumardaja, ihuga, hingega luuletaja, ei võinud mõttemaailmas küllalt ühiselt tunda, ühiselt otsustada, ühiselt läbi elada. Tahes ehk tahtmata tekkis nagu Hiina müür mehe ja naise vahele... Aja jooksul hakkas igaüks enam oma enese maailmale elama.“ („Koidula Kroonlinnas“.)

Muidugi ei või Koidula elu viimase järgu kohta midagi kalju-kindlalt väita, ka mitte vastupidist Aino Kalda väidetele, sest puuduvad ikkagi ümberlükatamatud andmed, olgu kas kirjalikud või suusõnalised. Ja vaevalt suudavad siia tuua täielist selgust tulevikugi uurimused, kuna Koidula kirjavahetus omastega on ainult ühepoolne tunnistus, millele ei saa anda täielist usaldust. Igasugused vastaspoolded tunnistused aga puuduvad, kuid neid laseb oletada seegi asjaolu, et Koidula tütreid olid üles kasvanud mitte üksi võõrastena oma ema palavalt armastatud isamaale, vaid nad astusid koguni takistavalt vahele oma ema luuletodangu avaldamisele, senikaua kui see neil võimalik oli. Kuidas aga võisid tütreid üles kasvada sellises ema pühadušte eitamises, kui nad oma emalt vähegi oleksid kaasa saanud oma emamaa armastust? See asjaolu paneb meid tahes-tahtmata oletama, et Koidulagi isamaa-armastuses oli tegelikus elus väga palju teatraalsuse-esemeid, mis teissuguses õhkkonnas atrofeerusid nagu isenesest. See asjaolu ei tarvitse muidugi segavalt mõjuda Koidula isamaaliku luule hindamisel. Kui Koidula isamaalsus oleks olnudki tegelikus elus niioelda ainult pühapäevane poos, pidulik lavastus, tema luules tundub see ometi tõelisena, mitte fraasina, ja sel põhjusel võtame meie seda ka sellisena ega takista meie suhtumist ega muuda meie hinnangut see kõrvaline asjaolu, kuivõrt koguhingeliselt võttis seda autor ise, nagu ei hinda meie ju ka teatris ühegi näitleja lavalist loomingut selle järele, kas ta lavalt kujutatavat ise tõeliselt üle elab või ainult meisterlikult mängib.

Kuigi Aino Kalda teose esimene trükk oli eeskätt mõeldud soomlastele, ja sellepärast seal leidub paljugi niisuguseid eesti kirjanduslikule lugejale üldtuntud kohti, mis siinpool dahte vähe uut pakuvad, ei või salata kõnealuse teose omaaegset suurt avastavat tähtsust, sest see andis meie sinnamaani paljaoletuselisele Koidula vaimustatud austamisele vastava sisu ja tuuma, ja neil põhjustel oli selle müügilt ammugi kadunud raamatu uus trükk hädapärastel nii vajaline. Kahju ainult, et autor pole vaevaks võtnud oma tööd uueks trükiks ümber töötada. Nii oleksid võinud teisest trükist väga hästi välja jääda need pikad tsitaadid Koidula luulest, mis olid esimeses trükis küll vajalised, sest et tol ajal polnud veel kasutada Koidula luuletodangu täielikku väljaannet, milline puudus aga kõrvaldus Gustav Suitsu 1925. a. toimetatud Koidula luuletodangu raamatuga.

Bernhard Linde.

Oskar Luts: Harald teotseb. Näidend 3 vaatuses. Pealadu A. Reinholdi raamatukaupluses Tartus. 55 lk. Hind 125 s.

Sedasama süžeed, sedasama ainet on Luts kord juba varemalt käsitelnud novelli vormis.

Näidendis on kaks tüüpi, kes võitlevad. Mees ja naine: pr. ja hr. Jakobson. Reaalsus ja unistus. Tõelik elu ja fantaasia. Viimast esindab hr. Jakobson ning temale on kinkinud autor oma õrna ja hella sümpaatia. Nende kahe tüübi võitlus areneb draamaks, igatahes on selleks rohkesti eeltingimusi.

Arijuht Jakobson ja insener Sander Ed. Wilde „Pisuhännast“ on kaks antipoodi. Jakobson on naisega vastuolus sellepärast, et viimane ei luba tal tõusta fantaasiamaile. Sander on naisega vastuolus sellepärast, et naine kindlasti nõuab, ta tõusku üle tõeliku elu ja loogu midagi. Viimases on ülekaalus koomilise sugemed, ja Ed. Wilde löigi ehtsa, kunstilise komöödia.

Sanderi vastandi Jakobsoni võitlustest aga löi Luts draama, mille kunstiline väärtus pole nii kaaluv.

Proua Jakobson nõuab, et mees loobuks teose kirjutamisest, sest selle tõttu jäävat hooletusse perekond, eriti lapsed. Ta on kuri ja kategooriline oma nõudmistes, piinab ja salvab meest alata. Mehe siseheitlused on valusad, ta kannatab palju, kuid jääb siiski truuks oma tahte teostamisele. Lõpp on traagiline: naine murrab lahti laualaeka ja heidab tulle hiljuti valminud teose käsikirja. „Teosest on järele jäänud ainult süsi.“ „Naine vaatleb teda iroonilise muigega, nii umbes nagu vaadeldakse karistatud koolipoissi.“ Võidab nagu ikka — tegelik elu. Mees, keda süüdistati perekonnast põgenemises, peab alistuma. Probleem oma põhiolemuses on vana ja tihti on belletristid teda piüdnud lahendada.

Umbkaudu samal ajal on ilmunud meil teine näidend — Karl Rumori „Valge naine“ — romantiline draama, nagu nimetab teda autor. Ses teoses teotseb dr. Morn, kes mitmeti õige ligidial seisab Oskar Lutsu Juhan Jakobsonile. Oma idee teostamisel on ta aga järsem ja kategoorilisem. Ta on loobunud ühiskonnast ja perekonnast ning asunud valitud meeste salgaga elama mägede harjale, luues seal väikese ideaalse ühiskonna. Kuid naine tuleb talle aastate pärast järele ja nõuab, et ta tagasi tuleks oma perekonna, oma laste juurde. Dr. Morn jääb kindlaks ja ei lähe. Dr. Morn on romantiline kangelane, Juhan Jakobson aga väike, tava-

line äripäeva-inimene, romantilise hingelaadiga. Psühholoogiliselt on Jakobson usutavam tüüp kui dr. Morn. Viimane on enam abstraktne ehitis, tema anatoomia ei kõnele palju lihast, mahlast, verest. Ent mõlemates püüavad autorid kehastada oma romantilist hõllandust. Aga naine reaalsuse esindajana asub neid kangelasi takistama ja annab sel viisil võimaluse autoril teravamal kujul oma mõtteid väljendada.

Kahju küll, küpseks kunstiteoseks pole saanud ei Rumori ega Lutsu teos, mõtete ja meeleolude väljenduseks on nad jäänud. Kuid sellistena on nad mõjuvad dokumendid.

Jakobson on Lutsu lemmiktüüpe, ta pehmeid ja mahedaid iseloomujooni tunneme juba tema varemalt ilmunud teoste põhjal. Seekord on too taas uus variatsioon — mitte rohkem.

Ent teisigi tüüpe on ses teoses ja neid on Luts kujutanud teravamalt sulega. Ma mainin äia ja ämma ning Jakobsoni ema. Neis on nähtud enam tüüpilist. Lemmiktüüpi kujutab autor alati liiga suure armastusega ja õrnusega, selle tõttu ei õnnestu see hästi. Ta ei suuda teda külma kirjanikupilguga vaadelda, vaid annab tema kaudu edasi väga palju subjektiivset. Hr. Saar oma võõraste suitsude armastusega on päris ehtne. Muidugi pole ka neis kõrvaltegelastes midagi erakorralist, sest on nähtud ikkagi üsna üldisi jooni, haaratud kinni pealiskaudselt, pole antud sügavasisulisi ega emfaatilisi maale, kuid siiski on ses pealiskaudsuseski psühholoogilist ehtsust.

Fantaasiakülluse all ei kannata meil palju kirjanikke. Selle tõttu rohkesti kuivust ja verevaesust meie kirjanduses. See on ilmne ka Lutsu näidendis. Ilmelaadilt ikkagi väga kuiv, igavuseni kuiv. On nagu igav, sunnitud keskustelu kuskil väikekodanlikes salongis.

Dramaatiline pingeline on nõrk ja laval on sel näidendil vaevalt edu. Tegevus ja sõna-elekter, mis hea lavateose alustalaks, puudub. Ja kuidas mängida näiteks arvustajat Reimani, kes liidetud teosega mehaaniliselt? Marionett — kuid ilma näota. Marioneti skelett.

Ilmar Reiman.

Alfred Kurlents: Loterii meetod. Veste. K.-ü. „Loodus“, Tartus. Kaas Peet Aren'ilt. 158 lk. Hind 3 krooni.

Tüüp, kelle vastu autor enam huvi tunneb, kelle ta keskohta asetab, on haridusministeeriumi stipendiaat Joosua Kohr. Popsi poeg, viletsa ja vaese lapsepõlvega, oma eestilise visadusega siiski edasirühkiv. Ta on jõudnud kriisini, tunneb huvi õpitöö vastu vajuvat alla nulli, analüüsib, harutab oma melanhoolia põhjusi ning jõuab veendumusele: pole raha. Tema kurbloolus on selles, et pole rikas ega vaene. Vaimult intelligent, kuid välimuselt kahtlane, narmendavate pükstega, mitu aastat kantud kaelasidemega, õige märksate puudustega rõivas. Ei saa nii edasi, ja ta kirjutab „energiliste tähtedega“ oma päevaraamatusse: „Vana tõde, et elu sihiks on nauding, mõnutundmine olemasolust, on tänapäev eriti esile sukeldunud. Ja avaldub suurenevas kisas: raha, raha, raha! Edaspidi kisendan esirinnas kaasa.“

Mulle on jäänud avanematuks kaks elu pea-avatlust: täiuslik armastus ning ilu, kuigi ma pole nõudnud neilt võimatut. Neife nüüd selga pöördes lähen vastu külmadele tegudele.“

Kõik sõitub sellest, et Kohr on omamoodi romantik. Ta on elust pettunud, kõiki ta kauneid igatsusi põletab elu mürgine leek. Ja sellest Kohru tuppe-, üksindussetõmbumine, oma elujoogi tempimine iroonia kõõmnetega, skeptitsismi äädikaga.

Tal on intiimne vahekord „džimmipreili“ Lalaga. Kuid see katkeb varsti, sest Lalale ei meeldi ta kauakantud kaelasidemed ja narmendavad püksid. Ent siis ütleb talle Kohr tänaval õige vänged sõnad, õieti sõimab daami läbi ja kaob ise kiiresti, et daam ei saaks talle vastata. Õrnahingeline romantik ei teeks seda kunagi, kuid Joosuasse on näotu vaesus istutanud ka rohkesti künismi. Ka perenaise suhtes on ta käitumine sageli karm ja jõhker. Nii õitsevad ta hinges kaunid romantika õied ja jõledad, toorelõhnalised künismi kaktused. Rõõmsaid meeleolusid on väga harva, melanhoolia pigistab tihedalt südant ja aju.

Ta siseheitlused loterii meetodi pärast on palavikulised ja kõrgepingelised. Ja kui võidab lõpuks, siis seda koledam: kas oli meetod või juhus? Ja skeptilise lainelöögiga lõpebki teos. Kohru nälg raha järele tuletab meelde Balzac'i rahatuid kangelasi, eriti Raffael'i „Šagrään-nahast“. Balzac on siiski puurinud sügavamale, ehkki ka Kurlents on oma teost käsitelnud õige tõsiselt.

Ent peale Kohru on „Loterii meetodis“ veel palju huvitavaid inimesi. Näiteks liiderlik perenaine pr. Katriin Naddatkovicz. Ta on kõrvaltegelane; autor pole tema unistusi ega hinge võnkumisi püüdnud lahastada sel määral kui Kohru omi, kuid ometi on loodud kuju, mis liigub, hingab, toimib elava inimesena. Kuis saab nii selgeks tema kiivus ning tiiras Kohru jälgimise himu! Kuis ta ronib katusekelpa mööda üliõpilase akna taha, et näha, mis teevad toas see ja Lala! On tõesti tunda, et see naine on vagatseja-baptist, kelle minevik aga on rikas liiderlikkudest tempudest. Ehk too võrratu Vares-Rott, baptist-lugija, saagihimuline märatseja, libidinist, varas.

„Issand ja naine — need olid kaks, kellega ta pidi võitlema. Issand jäi ikka tigidasilmseks peremeheks, kelle tujude otstarbekohasuses võis kahelda, aga kelle võim ta käekäigu üle oli väljaspool kahtlust. Sellepärast peab teda palveviirukiga meelitlema, tööga Issanda viinamäel avatlema, et ta ei paneks jalga ette, kui Vares hiilib mööda salajasi radu teisele tõmbepunktile — naise juurde.“

Usumäratsejaid, palvevendi on meie kirjanduses vähe käsiteldud, peaaegu ei olegi. Kurlents aga manab sellise tüübi esile tugevate eluliste joontega.

Selgesti näeme ka veinimaiast vanade keelte õpetajat Kipitai'd. Tema suust tõusev halb lehk lööb koguni ninna, kui jälgid ta imelike toimetusi ning askeldusi.

Ja heaks tuttavaks võib saada ka vana üliõpilase Mahlakasega, santlaagriga, donjuaniga, brutaaalse elumehega, kes müristades valutab naise ja sandina mangub laenuks sajamargalisi. Enam udu-seks jääb noorhärja Subbi, sest tema iseloomust on paaril leheküljel vaid harutlusi, ta ei teotse ses teoses palju.

„Looma-aia“ kujutamisel nõretab autori sülg elumahladest. Kohru armastab Kurlents kõige enam, liigub sageli ta unistuste ja elamuste tagakambri. Ta on liiga subjektiivne Kohru suhtes ja sellest sõltub, et viimane muutub, võrreldes kõrvaltegelastega, teose kõige udusemaks ja laialivalgavamaks kujuks. Külmust ja hooli-

kamat distantsi mõõtmist oleks tahtnud Kohru loomise puhul autorile soovitada.

Kõrvaltegelaste suhtes on Kurlents objektiivsem. On püüdnud kõrvale heita juhuslike ja näha ainult tüüpilist. Ja õnnestunud on see püüd üsna hästi. Nii sööbivad teravalt mällu Vares, Katriin, Kipitai ja Mahlakask.

Kompositsioonilt on teos otsekui mitmepeane lohemadu. Kas on teose sõlm ja lähtepunkt loterii meetodis? Pealkiri küll vihjab sellele, kuid pahatühti vajub loterii meetod ometi kõrvale. Lala ja Kohru armuseiklus on nõrgalt sõlmitud loterii meetodiga, samuti Katriini lipitsemine Kohru ümber, ja hoopis nõrk on side Katriini ja Varese tedremängu ning loterii meetodi vahel. Raamat kätkeb endas mitme teose sündimise võimalusi. Autor on liitsunud aga kõik kokku üheks kirjanduslikuks oleseks. Kuid see meetod on sama halb kui Kohru loterii meetod alguses. Alles 50. leheküljel hakkab ta jutustama asjast, mis peaks pealkirja järele olema kompositsiooni telg. Sirgjoonelisus jääb kõrvale, kõverad käigud saavad ülekaalu. Hea veel, et need liigkasvud ja kõverdamised on esteetiliselt huvitavad, — muidu oleks teos varisenudki vormituse hädaohtlikkudesse katakombidesse.

Kurlentsi stiil pole kindlasti veel lõplikult välja kujunenud, aga tal on individuaalne ilme. Tunnete järsk vibreerimine, affektatsioon, paiguti ka marinism, metafooride rohke tarvitamine — see on Kurlentsi stiil. Ent algolemuses on see stiil temperamendiküllane ja spontaanne. Paiguti muutub väljendus ekspressionistlikuks, näiteks stseen kõrtsis, tugenedes mõtteväljatustele, tunde-pahvakuile, poolikult mällu sööbinud piltidele. Osundan stiilinäite:

„Vasakul hakkas perenaine laulma. Pühalik baptistide laul venis kui imalmagusaid siirupiniite läbi toa. Ühest seinast teise küündisid heliniidid, tõustes ja vaibudes, kududes tihedat kleepivat võrku. Aga kesk tuba kargles, trallitas, räuskas joobnud-rõõmus Valencia, rebis, purustas hoolimatult õrnu siirupiniite. Nurka pidi taganema havaivilest kutsikas; kükitas säääl, koon lae poole, värises ja ulus, ulus ja lõdises: — Uiuuuuuuu... Helide neegritants pakkus tõepoolest nalja.“

Dialogid arenevad ladusaalt ja takistusetu, kuigi on üksikute inimeste kõneviisis vähem tabatud tüüpilist kui kirjeldustes ja piltides. Kuid omaette on dialogid meisterlik ja tugeva konstruktsiooniga.

Autor joonistab hästi inimtüüpe, kas on siis ta ainesse suhtumine sensitiivne? On seda, aga üle kõige, otsekui saladus, hõljub skeptilise intellekti karge õhk. Stiili vigurused on tingimata juba intellekti vallatades sündinud. Ent sealsamas on dünaamika tõelik ja tundmusele toetuv. Varese ja Katriini puhul on ärevil olnud pigemini küll viis meelt kui külm intellekt.

Elu vahib Kurlentsile vastu kui virildunud lõust, ja sellest ka grotesk — loomaaed. Ilu ja kaunidusi näed vähe. On ju naeru küllalt, kuid see on paljude imalamaiguliste, veidravarviliste tundmustega võrtsitud naer. Seda naeru, mis läbib Kurlentsi raamatu, selgitab vanahärra Kipitai järgmiste sõnadega: „Arvate, et vaene pesunaine, kes küürib ööst õõni, kunagi suudab muretult naerda? Või minusugune kodutu santlaager hetkekski unustada enda hale-naljakat elu. Pesunaine võib naerda, mina võin naerda, kogu maailma õnnetud võivad naerda, kuid nende naerus väriseb nende õnnetus, mis tuksub vaibumatult kaasa südamega. Rõõmu nende

elust leiavad vaid kõhukesega härrasmehed, kes enda vaiksest mädasoost kardavad vaadata teiste lohutamatut laukaisse vajumist.“

Kurlentsi ellusuhtumine on sugulane Peet Vallaku omaga. Grotesk on neile mõlematele ligidane. Ka Vallakule on elu sageli looma-aed, kus purelevad, kisklevad, vihkavad, kadetsevad saaki ahnitsevad, oma halbade kirgedele küttes väänlevad inimloomad. Pääseteed ei näita nad, sotsiaalne sisetunne on aga õrn ja märgib vigu hoolega otsekuu seismograaf. Ärgu tekitagu Vallaku mainimine siinkohal ainult arvamist, et tahtlikult otsin mõjusid.

On veel midagi, millest selle raamatu puhul mööda ei pääse. Algab sellega, kus pr. Katriin üliõpilase söömist jälgides meelde tuletab, kuidas endine mees talle „lamba järele lõhnava villase riidetüki“ suhu toppis. Siis Varese metsik määratsemine mitte millegi pärast, koera kõrva põletamine tuletukiga, Kipitai ema mehe peksmine ja teised rõvedad stseenid. Nende kohtade esiletõstmine muudab monstroosse elu loomaaias veel jõhkramaks ning vastikumaks. Ent ka veidi haiglust on selles, kerge vahest, kuid siiski sadismi joon.

Ja miks on teos „vesteks“ ristitud? Oleks võinud pigemini olla „jutt“, kuid „veste“ tabab halvasti. Psühholoogiline tõde ja tihe, elavais värvides proosakangas ei luba teost siiski följetoniks pidada. Kuid eks meil ole determineerimata senini, mida mõistame „veste“ all. Harjumuse tõttu vaid otsustatakse, et on midagi kerge-laadilisemalt. Sellepärast siiski oleks võinud see kahtlane liiginimetus tiitel-lehelt ära jääda. Ja asemele poleks vaja midagi. Teos kõneleb ise oma eest.

Ilmar Reiman.

Lastekirjandust.

Agnes Taar: Ema armastus. Ettekandmiseks emadepäeval. Ühevaatuline näidend lastele. „Sõnavara“ kirjastus Tartus 1929. 14 lk. Hind 25 senti.

Agnes Taar: Mida kinkida emale. Lastenäidend kahes vaatuses emadepäevaks. „Sõnavara“ kirjastus Tartus 1929. 16 lk. Hind 25 senti.

Mõlemad raamatud kuuluvad sihiliku, nõndanimetatud moraali-pedagoogilise kirjanduse hulka. Kirjanduslikku väärtust neil ei ole. See on „kirjandus“, millega isegi koolilapsed valmis saavad, kui neid selles suunas pisut harjutada. Tegelaste sammud ei ole põhjendatud psühholoogiliselt. Nad kõnelevad ja talitavad nii, kuidas see meeldib autorile, mitte aga nõnda, kuidas seda võiks oodata nende karakteri ja mõtteviisi järele. Nii ei ole siis ka imestada, et näidendis sünnib imesid. Näidendis „Mida kinkida emale“ muutub ulakas Peedu vaatajate silmade ees korralikuks poisiks, ja ainult sellepärast, et kuuleb vaimustatud kõlblusapostlite — omavanuse poisi ja tüdruku — suuri sõnu elu eesmärkidest. Elus seda ette ei tule. Ega see laste kasvatamine ja ulakate ümberpöörmine nii lihtne ei olegi, kui see paistab mõnele karskusetegelasele. Neis näidendis muutuvad lapsed kasvatusobjektidest otsekohe kasvatusesubjektideks. Nad kasvatavad, ning kasvatavad isegi teadlikult oma seltsilisi ja suuri inimesi.

Kirjaniku eesmärk on ilus: pakkuda lastele häid eeskujusid, pakkuda elamusi, mis annaksid suunda nende kõlblale arenemisele. Kuid võimised ei ole kooskõlas tahtmisega. Tõelikult ei ole need tööd näidendid, vaid lastele suhu pandud moraalijutlused, kus õhukesele leivaviilukakesele nagu vihalehele on võid õige paksult peale määritud. Näidendiks nimetada on neid raske, — selleks on tegevust liiga vähe. On vaid jutuajamine kõrgeist kõlblajst küsimusist ja elu eesmärkidest. Näidend „Ema armastus“ on õiguse pärast sissejuhatauseks „elavale pildile“. Tema sisu on sügav-dramaatiline, sellepärast ei ole ta laste kohane; veel vähem on soovitav, et selle tegelasteks oleksid lapsed. Misjaoks pingutada 8—9-aastaste laste närve pildiga, kuidas ema põlvitab sureva lapse voodi ees ja kuidas ta võitleb surmaga, kes on asunud juba lapse jalutsile?

Teises näidendis arutavad 11—13-aastasest lapsed Endel ja Endla, mis kinkida emale, tehes selle juures suuri kõlavaid sõnu armastusest ja „pöörates“ oma seltsilist, ulakat Peedut. Nad tunnevad oma väärtust: „Kuule, Peedu, sa pead saama meie sarnaseks, sa pead saama ausaks ja heaks. Ka su isa peab selleks saama. Ta peab joomise maha jätma siis läheb kõik hästi. Meie kõik, ka ema, tahame selleks kaasa aidata.“ Kui ei teaks, et selle jutu ajaja ei ole laps, siis arvaks küll, et tegemist on sisemisjoni-tegelasega või karskuse-instruktoriga. Need „eeskujulikud“ lapsed viibivad ainult kõrgetes regioonides. 11-aastane Endel selatab emale tema sünnipäeval: „Need küünlad, mis siin põlevad, on Armastus, Ausus ja Õigus. Nõnda põlegu need kolm meie südames, et seal oleks alati valge, selge ja puhas, et sinna ei mahuks pimedus ega mustad mõtted.“ Sääraste suurte sõnadega opereerisime meiegi omal ajal, kuid need olid meil pähe õpitud katekismusest, lauluraamatust või Testamendist. Nad koormasid mälu, tegid vahest ka raamatu vastikuks, muud häda sellest ei olnud. Osav küsija sai lastelt vastused süütunde, meeleheite, patust pöördumise, usu, armastuse, lootuse, vooruse ja aususe kohta. Kuid see ujus kõik pinnal, ta ei tunginud sisemusse. Agnes Taar'i lastel tuleb see kõik iseenesest, loomulikult, tuleb veendumusest ja sügavast südamest. Kuid Agnes Taar ei aimagi, et seesuguste „eeskujude“ üle ei saa rõõmustuda, vaid et nende nägemine peab täitma pedagoogid murega. Sest need lapsed, kes juba 11-aastaselt, s. o. enne puberteeti, kõnelevad kõrgetest aadetest, on kas ebanormaalsed või varaküpsed. Inglise sotsioloog Havellock Ellis ütleb õigusega: „Laps, kes vagatseb ja oma hingeõnnistuse eest muretseb, on ebanormaalne ja patoloogiline olemus. Kui ta pigemini hoolitseb kooliõnnistuse eest, kui nendega mängib, siis ei ole see vagaduse eeskuju, vaid närviarsti patsient.“

Jäägu Agnes Taar lastekirjanikuks ja jätku moraalpedagoogi amet. Viimaseks on tal liiga vähe pedagoogilist ettevalmistust. Moraliseeriv kirjandus, eriti moraliseeriv lastekirjandus, kui ei mõisteta pidada tarvilikku takti ja kui tahetakse viia patune inimene prohvet Eelia kombel tuliste hobustega taevasse, on ikka alaväärtuseline.

Md.

Aina lüürika ja mineviku magus romantika.

Tahtmata kerkis ülaltoodud pealkiri mu meelde, kui olin lõpetanud lugemise ja kõrvale pannud selle väikese, Saksa sõjakäiku käsitleva, vaevalt üle saja leheküljelise mälestuseraamatu, mis kannab pealkirja „Kriegsfahrt in die baltischen Lande“ ja mille autoriks on Friedrich Alexis Scheffel. Mainitud raamatu õigem-pealkiri oleks küll „sõjaretk Eestimaaale“, sest täh. teos algab Liibavist laevale asumisega ja jätkub siis peale Saaremaal maandumist läbi Saaremaa, Hiiuma ja Vormsi saarte kaudu Haapsalusse, kust siirdutakse üle Keila Tallinna ning sealt Paide ja Põltsamaa kaudu Alatskivini.

Tänapäeval on eestlasest lugejal raske lõpuni lugeda seda idüllilist, ilma et kõige karskemeelsemgi inimene ei tunneks vajadust südame kinnitamiseks olgu kas või lonksu türgi pipra kaunal leotatud napsiga; nii maguslääge tundub see igale reaalsemalegi inimesele, kui mitte just olla puhastverd von-der-goltzlane. Autor kujutleb meie maa elanikkudeks ainult sakslasi-kultuurikandjaid, ja kui ta kogu mälestuseraamatu kestel mainibki korda kolm kohtamisi eestlastega, siis on needki härdunud Saksa sõdureist ja kõigest, mis on kuidagi ühenduses sakslusega. Kuis nii väga heroilisena tundub autorile kogu meie maa minevik, alates juba sest ajast, kui sakslased kanda kinnitades kaheteistkümnendal sajandil jõudsid siia maale, — heroilisena muidugi saksa vaatevinklist. Kui uskuda Scheffel'it, siis asus noil Saksa okupatsiooni aegadel ja ülalnimetatud maakohtades eestlasi umbes sama palju, kui võiks elada neis kohtades praegu — noh, ütleme — neegreid, sest kõik muud elanikud on aina kallid suguvennad-kultuurikandjad.

Eesti lugeja hõõrub raamatut käest pannes silmi ja pigistab oma meelega: on ikka päris tõsi, et ka veel tänapäeval võidakse nii kirjutada oma sõjaretkede mälestisi, ja tahtmata asetad enesele küsimuse: ega selle raamatukese autor ometi sündimisest saadik pime ja kurt pole?

B. Linde.